శ్రీ

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక.

కాకినాడ.

రెండు నెలల కొకసారి ప్రకటింపఁబడును.

సంపుటము ౨౫.	ధాతృనామసంవత్సరము. ఆశ్వయుజకార్తికమాసములు.	సంచిక ౪.

సాహిత్యము—పాశ్చాత్యవిజ్ఞానసమన్వయము.

— కాశీభట్ట కృష్ణరాయశాస్త్రిగారు, సాలూరు. —

నేఁడు పాశ్చాత్యవిజ్ఞానసమన్వయమును సాహిత్యవేదులకుఁ బరమచరమకార్యముగఁ గన్పట్టుటచే నిప్పట్టునఁ గొంచె మాయభిప్రాయములను బరికింతము. ఆంగ్లమాత్రమే మనకుఁ బాశ్చాత్యవాదప్రమాణావసరప్రదర్శనాశక్తి యగుట నైకమగును. "Literature" అనుపదము వాడుదురు. ఈపదము మన సాహిత్యపదమువంటిది కాదు. సాహిత్యశబ్దార్థసమగ్రత్వనిరూపక శక్యతావచ్ఛేదకశబ్దము సంప్రదాయబద్ధముగ నాంగ్లభాషలో లేదు. 'లిటరేచర్' పద మాంగ్రీకరింప "అక్షరిక మ"గును. అక్షరికరూపాపన్న వాక్యసముదాయము "లిటరేచర్" అనవచ్చును. Literature consists of all the books where moral truth and human passion are touched with a certain largeness, sanity and attractiveness of form.

— Morley. —

"మార్లే" యనుపండితుని వాక్యముల తాత్పర్యము సరయుఁడు. మానవుని నైతికానుభూతియును రసానుభూతియును సమ్యగముగ బోధించు నాకర్షకరూపమున నున్నగ్రంథముల సాముదాయికస్వరూపము, లిటరేచర్, అని యనెను. ఆర్నాల్డుపండితుఁడు Literature gives

nourishment to the sense of beauty and the sense of conduct, అనియు అజారియస్, అనువేత్త 'Literature is the expression of humanity" అని యనెను. ఇట్లనేకు లనేకవిధముల నేకతాత్పర్యపర్యాయములుగఁ జెప్పిరి. కాని ప్రాచ్యుల సంగ్రహాసద్భావము లేదు. మఱియును నానాశాస్త్రసమీకరణతాప్రాగల్భ్యము వారినిర్వచనములయం దుండదు. పాశ్చాత్యుల నిట్టియాధ్యాత్మికవిషయములలోఁ దడవిన లాభము లేదు. వారిరచనలయం దెప్పుడును ఉకమక లగు నిర్వచనము లుండును. Art is art, Art is the explanation of life, Literature is the expression of humanity, Drama is the representation of life. ఈ మొదలగు నిర్వచనము లానందముగ ననవగతముగ వినవచ్చును. దురహంకారబీజ మున్నచో దానిఁ బెంచి పెద్దచేయవచ్చును. మనుష్యానుభవప్రకాశకము గాని భాష యేది; తద్భాషాగ్రంథములును స్వానుభవమునే ప్రకటించును. అది నిర్వచనపద్ధతియా? వారిసంప్రదాయములోఁ "గవికి" సాహిత్య మక్కఱ లేదు. కవి విమర్శకుఁడు కాఁడు. కవి కవి. మనయాచార మట్టిది కాదు. "మల్లినాథకవి స్సోయ" మ్మని యుద్దండవిమర్శకుఁడు తాను గవి నని చెప్పుకొనెను. విమర్శకుఁడు గాకున్న వివేకి కాఁడు. వివేకి కాకున్నఁ గవియును గాఁడు. ఇఁకఁ గవికి సాహిత్యము విమర్శనాపాటవము ముఖ్యమే. కవి యెల్లవాఁడును గావలయును. నానావాఙ్మయస్వరూపమున కైక్యస్థానము సాహిత్య మెట్లో నానాజాతికులాదిభిన్నసంఘాంతఃకరణసూత్రాత్మస్వరూపుఁడు కవి యు నట్లే. నామరూపసృష్టిలో రూపకర్త బ్రహ్మ నామకర్త కవి యని మనయాచారము. కవిత్వ మీశ్వరాంశముమనకు. వారి 'కింప ల్సని' యో 'యిన్స్టింక్టని' యో నిరీశ్వరాంశముగ నుండును. కావున వారినిర్వచనములను యథాక్షరముగ గ్రహింపక తాత్పర్యమును మాత్రము గ్రహింపవలయును.

కావున సాహిత్యమునం దాసంఘజీవితవిధానరహస్య మున్న దనుటలో నేరికిని విప్రతిపత్తి గానరాదు. ఇఁక సాహిత్యము గ్రంథమాత్రమా వ్యక్తిగతము నగునా యనుసంశయములో ననేకవాదము లుద్భ

తము లగును. కేవలశబ్దాశ్రయమై యున్నను దదర్థావగతికి వక్త్రపేక్ష ముఖ్యము. ఒక్క వైదికమునకుఁ దక్క నితరమున కెల్ల వక్తృబుద్ధి వైశిష్ట్యము లేకున్న శాబ్దబోధమే లేదు. కావుననే ధర్మశాస్త్రకర్తలు వాఙ్మూలము సర్వవ్యవహార మని నిర్వచించిరి.

శ్లో. తృణాని భూమి రుదకం వాక్చతుర్థీ చ సూనృతా
ఏతా న్యపి సతాం గేహే నోచ్ఛిద్యంతే కదాచన- మనుః.
వాచ్యర్థాః నిహితా స్సర్వే వాఙ్మూలా వాగ్వినిస్సృతాః
తస్మా ద్యః స్తేన యే ద్వాచం స సర్వ స్తేయకృ న్నరః

శ్లో. ఆచారహీనం న పునంతి వేదాః
యద్య ప్యధీతా స్సహషడ్భి రంగైః- "వసిష్ఠః.

ఇత్యాదులు శతాధికములు గలవు. సదాచారవంతు లయి సనాతనధర్మపరులయి యాస్తిక్యబుద్ధితో నున్నచో సాహిత్యతత్త్వమును గ్రహించియుపకరింపఁగలరు. ఆచారము, ధర్మము, నీతి, దయ, మున్నగు సుగుణములు లేకున్న నేదియు లేనివాఁడే యగును. అక్క తన వక్తను బట్టి సాహిత్యమును సాహిత్యమును బట్టి వక్తయు నన్యోన్యపునీతభావంబునఁ బ్రకాశితసత్త గలిగి యొప్పును. కావుననే ప్రారంభమునుండియు నన్నివిషయములలో సంస్కారము సంస్కార మనుచుఁ బెద్దలు వాక్రుత్తురు.

సాహిత్యము సంస్కారవంతమై యున్ననే సాహిత్యము. సాహిత్యము సంస్కరించిననే సంస్కారము. సాహిత్యనిరపేక్షితసంస్కారము చితిసంస్కారమే. అట్టియిక్కట్టే నేఁడు సంభవించెనని తోఁచుచున్నది. సాహిత్య లోపముననే నేఁటిసంస్కారములన్నియు శిథిలములగుచున్నవి. ఆయాలోపములును శైథిల్యములును సూచింప నతివిస్తర మగుట వాఙ్మయమాత్రముగ నిందుఁ జూపింతును.

సంస్కృతము:—విద్యాపిధానము లోపభూయిష్ఠ మని పెద్దలందఱు నందురు. సర్వంకషప్రజ్ఞ యీవిధానమున లభింప దని యెఱుఁగుదురు. ఏల? ఇంకను బోధకులు నిశితప్రజ్ఞు లుంట నాదం దీనైశిత్య[illegible]ు ప్రతిఫలించుచున్నది. ఏమైనను "గురుప్రసాదము" తక్క వేఱొండు [illegible] ముపజ్ఞాలక్షితముగ బయలువెడలెనా? ఏశాస్త్రమునం దైనను

స్వోపజ్ఞాశ్రయగ్రంథములు పుట్టెనా? పరిశోధనము లున్నవా? సందిగ్ధసందిగ్ధచరిత్రములందుఁ దృక్క నితరమునఁ గలదా! స్వవ్యక్తిత్వస్థాపకసాహిత్య మేదీ? పోనిండు.

ఆంధ్రము:— దీనిలోఁ గొన్ని సంస్కారములు సాహిత్యబద్ధములు నూత్నములు గలవు. కాని యనేకదుష్టసంస్కారము లిందు సంక్రమించినవి. అఖిలభారతీయులు "హైందవు" లని పిలువఁబడుట తమలోఁ బిలుచుకొనుట గ్రహచారము కాదా! ఆంధ్రము వేఱు- తెలుఁగు వేఱు. ఆంధ్రులు ద్రావిడులు, అను నీమొదలగు వాదము లన్నియు నాంగ్లవాసనావాసితము లే. వేఱుప్రమాణము లేదు. ఆర్యులు ద్రావిడులు, నను నీ విభాగమునకు భారతీయవాఙ్మయంబున నాధారము గలదా! కాల్డువెల్లుదొరగారికిఁ బూర్వ మీవాద మున్నదా! ఆంధ్రు లనుకొని యెఱుఁగుదురా! భారతీయభాషాతత్త్వవేత్త లనిరా? ఆంగ్లేయవాసన కాదా యిది?

అక్షరములు:— న, స, ష, వ, ప్రభృత్యక్షరములకు సంస్కారము కలిగెను. కాని నిలువ లేదు. కెు=కొ- చెన్నపట్టనమున సంస్కారము. క్+ఎ+ఉ- కొ యెట్లగునో యాంధ్రు లెవ్వరు నెఱుంగరు. ద్రావిడు లెఱుంగుదురుగాక. అరవవాసన. "ంక" దాపలనున్న ప్రాకృతవాసన. "క్ర" ( )- రేఫాధోవర్తిసూచకము. "బ్రానురకార"మని క్రొత్తగఁ బుట్టెను. ఇప్పు డకారాది క్షకారాంతము సీసకవేషమున బెంగుళూరువారు సిద్ధపఱిచిరి. ఏమిసంస్కారములు? పాదరక్షార్థము కాలివ్రేళ్లు కోయించుకొనలేదా "కొండఱు."

పదములు:— కృతకపదములు వేలు పుట్టుచున్నవి. ఈక్రొత్తపదములు శక్తములుగావు. అశక్తంపద మ్మని శాస్త్రమును సంస్కరింపవలయును.

ప్రప్రథమము:— ఆంధ్రగైర్వాణీకము. అఖిలపూర్వగ్రంథముల నక్షరయుక్తము. అయినను భాష్యపంక్తి 'సప్తద్వీపావసుంధరా' ప్రమాణీకరింపవచ్చును. వారియిష్టము, "నేరారోపణము, బానిసత్వము, సర్వులు, ప్రభృతిశబ్దములు "స్వాతంత్ర్య"భావనాధారములు. కాంగ్రెస్సువాసన రాచకీయము, చట్టనిర్మాణము, మున్నగునవియు నట్టివే.

వాక్యరచన:—గ్రాంథికగ్రామ్యవివాదములు ప్రారంభింపఁ బడినవి. యేట్సుదొరగారు, పి. టి. శ్రీనివాసయ్యంగారు, మున్నగు నాంగ్లవాసనావాసితు లుద్యమించిన విషయము. "పలికేటట్లే వ్రాయాలి" అనునది దీనికి మూలసూత్రము. ఈశాఖవారు ప్రబలప్రచారము సాగించుచుఁ బండితు లందఱును బ్రమాదము గావించి రనియు ను నిర్దోషమగు గ్రంథ మొక్కఁడే లే దనియును ధీరవాదమును గావింతురు. అగునని కొంద ఱాంగ్ల మెఱుంగని యచ్చపుఁబండితులు వెనుకఁ దాళము వేయుచున్నారు. తాళములో నేదో, చిత్రగతి, యున్నది. ఈస్వాతంత్ర్యమాంగ్లవిషయమునఁ జూపిన లెస్స యయ్యెడిది. కావింపరు "Indian nationhood was specially weak in one point" అను నాంగ్లవాక్యము Endeyan nashonhud vaz speshaly veek en von poyant" అని వ్రాయింతురా. ఆంగ్లము సనాథము దానిని సంస్కరించుచో నేదో "బ్యూటీ" యేదో, "ఇంట్రిన్సిక్ వాల్యూ" పోవు నఁట. ఆంధ్రమునం దందఱును జండశాసకులు. గ్రామ్యముగనో వ్యావహారికముగనో వ్రాయువారైన నిర్దోషముగఁ బలికినయట్లు వ్రాయఁ గలుగుచున్నారా! కొంత నియతము కొంత తప్పులబొంత. "స్పష్టంగా తెలవాలి, మొదలుకుని, ప్రపాంచారు కూడనూ, చేయడ మిక్కిలి అవసరం" ఇత్యాదిపదములు కోటులకొలఁది వ్రాయుచున్నారు. పలికినట్లు వ్రాఁత యా వివేకింపుఁడు. వ్యావహారిక వాదులలో నొక్కఁడేనిఁ బలికినట్లు వ్రాయఁగలుగువాఁడు లేఁడు. కుప్పలుగఁ దప్పు లున్నయవి. ఇంతయేల నిర్దోషముగ నాదర్శమున వ్రాయుటయే కాని యెవ్వరికిని దత్పరమాదర్శమును జేరుటకు శక్తి లేదు. అహింస తమమత మందురు. పప్పులోఁ గాలు వేసి హింసింతురు. సత్యముకంటె మతము లే దందురు. సత్య మెఱుఁగ నేరరు. మతము సున్న. నియమావళి, వ్యాఖ్యానవైదగ్ధికే కాని పూర్ణముగఁ గార్యరూపమును బొందింపనేరరు. ఏవిషయమునం దెవ్వరు నియతులో వారే యకలుషచిత్తముతో నిరహంకారముగ నాలోచించు నెడల నీకీలు తేటపడును. "అజ్ఞానే నావృతం జ్ఞాన" మ్మనియు "మమ మాయా దురత్యయా'' యని యున్నమాటల తాత్పర్యము

భాషారచనము దురధిగమ మనియే కదా! ఈవ్యవహార మెల్లదియు నట్టిదే యగుట నెందో రొకత ప్పెంచి చిరకాలాభ్యస్త ప్రశస్తపాండిత్యము గల విఖ్యాతపండితుల నెదిరించుట యుచితమా? "యాన్యస్మాకగ్ం సుచరితాని తా న్యుపాసితవ్యాని" అనియే ప్రత్యుత్తరము. గురుకులవాస మెఱుంగక భాషాపాండిత్యము లేక యభ్యాసక్రమపరిపాక స్థైర్యము లేక, సదసద్వివేచనాపాటవము లేక యన్యధర్మావ్యాలంబనామాత్రసంస్కారపురస్కారముగ స్వధర్మదివ్యస్వరూపము మరచునేరని యలసులా సంస్కర్తలు? అహా! ఏమి దుర్గతి? శమించుఁగాక. సంప్రదాయదూర మగురచనము లవలోకింపుఁడు.

రచయితలు వర్తమానకాలమున విఖ్యాతు లగువారే. వారిపదఘటనారీతి నరసి తాదృశరచనామూలసంస్కారము నెఱుఁగఁదగు.

(1) నాగరికులు స్వదేశభాష మాట్లాడలే రంటే యూరపులో నవ్వుతారు ఛిచ్ఛిమాటని. మన తెలుఁగువారిలో తగుమనుష్యులే సిగ్గుపడకుండా ఉంటారు "మేము తెలుగుమాటాడలేము. మాలో పండితుఁడైనా మాటాడలేఁడు." అని.

(2) దేశభాషాభిమానులు రసికు లయినవారు తమ వేష దేశ భాషలం దభిమానముగలవారై వైకృతభాషలలో వ్రాసిన గ్రంథములను మెచ్చుకొంటా రని తెనుగునకు గౌరవము సంపాదించినారు.

(3) సూదులవంటికనులు తెలియును.

(4) ఆక్రొత్తధన మామెకు స్పర్శదూర మతిగమించినది.

(5) వర్షమును రమ్మన్నట్లు చిన్నగాలి కాకులు కదులుచున్నవి.

(6) ఆకసమున బురదవలెవ్యాపించిన నల్లనిపెద్దమేఘము నుద్ధృతి జూచి బండివాఁడు వర్షాశంకి శకటమును దూరాన నున్నశకటములు నిల్పు చావడికి గొంచుబోయి... బిగించికట్టి సేతుపతుల శకటసారథుల పసిపిల్లతో నెనిమిదేండ్ల బాలికతో ప్రసంగములోనికి దిగెను.

(7) దాని కనులలో చల్లని గాలి చొరబడి చిన్ని కన్నీటిబొట్లు దెచ్చెను.

(8) మీనాక్షి యాకదలిక యేకవీరకు తెలియకపోలేదు. ఆకదలిక కేకవీర చెప్పుకున్నయర్థము వేరు.

(9) కప్పుకొని లోనితనదేహము ముడుచుకున్నది.

(10) ఆమె మనసు లోతులలో సంగతమయ్యెను.

(11) ఆమె పెద్దయూపిరి తీసుకొన్నది.

(12) వానచేత రాజబాట యంతయు తడిసినది.

(13) చప్పుని వడగల్లు నోటవైచుకొని… …

గద్యరచనమునందలి యీవాక్యములు చాలును. ఇట్లే కోటానుగోట్లు తికమకరచనలు గలవు. ఏల తికమకలో యిఱికింతును. చిత్తగించి క్షమించిన క్షమింపుడు.

(1) ఈవాక్యరచనలో "నవ్వుతారు పిచ్చిమాటని" "సిగ్గుపడకుండా ఉంటారు" "మాలో పండితుడైనా మాటాడ లేడు." అని, వికటముగ బుచ్ఛాభిముఖముగ బోవునాశ్వికునికౌశలమును స్మరింపజేయును. ఏమిసెయ్య; ఆశ్రీసుభగసుందరవపుస్సౌకుమార్యమున కెంతకష్టకర్కశగతియో విజ్ఞులూహింపుడు. ఆంగ్లభాషాసంస్కారఫలము. "They laugh that it is mad" అను నింగిలీషులోని "క్లాసు" సొంపు చూపించిరో. ఇట్టి "క్లాసుస్టైలు" నేడందఱును "ఆంగ్లభాషాసంస్కారసమ్మూఢులు" ధారాళముగ వాడుదురు. "విన్నాది చెప్పినమాట లన్నీ బలే కుషీతో వెంకమ్మ. దాని కున్నాది తన్నుమించిన సుందరులు లేరనే ఆత్మతృప్తి." ఇట్లస్తవ్యస్తము నపవ్యస్తము నప్రశస్తము నగుకీతి భీతి గొల్పదే? ఈ "క్లాసు" సెజ్జపై దెడుగుపిల్లను బండబెట్టి

"బజ్జో"వే మాయమ్మ 'బజ్జోవె' నీవు,
బజ్జోవె యరవల పాపవు నీవు,
బజ్జోవె హాయిగా బడలికతీరా
బొజ్జనిండా కాఫీ పోసుకొన్నావె
గజ్జలు మువ్వల్లు కడబెట్టినావె,
వజ్జిగ పాలును మంటబెట్టవె॥ జోజో॥

అని లిరిక్కులస్పిరిట్టులో "పకసాంగు" విసిరేస్తా మ" ని యందురు. ఆంగ్ల భాషలోఁ బూర్వోక్తవాక్యరచన సొంపుగా వచ్చునేమో కాని యాంధ్రుల కట్టిరచన మనిష్టము నస్వాభావికము నగును. గద్యరచన వేఱు. పద్యరచన వేఱు. ఆంగ్లమునందును గద్యపద్యరచనములు భిన్నము లయ్యు నభిన్నత్వ మాకాంక్షించుచున్నారు. స్వాతంత్ర్యప్రియుల యతిచారము లట్టివి సంభవించుట భావదౌర్బల్యము. అచాపల్యము రాక్షసము. మనపురాణములలోఁ "దానే దేవుఁడ" నని మురిసిన దుష్టరరక్షోగణ మున్నట్లును మఱియు 'గ్రీకురోము' చరిత్రలలో నట్టివా రున్నట్లును నెఱుఁగుదుము. కంటిరే యతిస్వాతంత్ర్యేచ్ఛాపరిణామతుచ్ఛాకారము; అట్టిదుష్పరిణతియే నేఁడు మనదేశమునకును సంభవించె నని సకలశాస్త్రసమన్వితసమాలోచనాపరుల నిశితబుద్ధికి సుస్పష్టముగ స్ఫురింపకపోదని విమలధైర్యమున నందును.

(2) "ఈవాక్యములలో దేశభాషాభిమానులు వైకృతభాషలలో వ్రాసినగ్రంథములను మెచ్చుకొంటా రని తెనుఁగునకు గౌరవము సంపాదించేరు." అని తాత్పర్యము. కాని యీవాక్యములో దేశభాష వైకృతము, తెనుఁగు, భిన్నము లనియు వైకృతభాషలో వ్రాయుటవలనఁ దెనుఁగునకు గౌరవము వచ్చె ననియు నేదో భాషలో వ్రాయుటవలనఁ దెనుఁగునకు గౌరవము సంపాదించుట యెట్లో యనుసందేహమును దికమకమాటలకూర్పును దోఁచును. "రాముఁడడవులఁ దిరిగి దాశరథినామము కీర్తిమంతము గావలయు నని లక్ష్మణాగ్రజుఁడు ప్రయత్నించెను." అన్న ట్లున్నది. పర్యాయపదముల "గాభరా" యట్లుల్లేఖింపఁ జేసెనో; "దేశభాషాభిమానులు స్వభాషలో గ్రంథములను వ్రాసి గౌరవమును గూర్తురు." అని వ్రాయుటసొంపు. విషయము సంగ్రహముగ సుగ్రహమగును. "మెచ్చుకొంటా రని తెనుఁగునకు గౌరవము సంపాదించేరు." "కాని మెచ్చుకొనలే ద"ను వ్యతిరేకార్థస్ఫూర్తి గలదు.

(3) సూదులఁ బోలుకన్ను లంద మనియో వెగ టనియో వర్ణితములయ్యెను. అవకతవకలనవకల యని యిట్టివిషయముల నెఱుంగఁ బరిభాష వాడుకొందము.

(4) "స్పర్శదూర మతిగమించెను" ముట్టుటకునేని వలను గాలేదను తాత్పర్యార్థమునకుఁ గలిగిన రూప మది. స్పర్శదూర మైపోయెను. అనుటకు మాఱు గీర్వాణీధోరణీప్రదర్శనాభిలాషాతివేలకౌశలశలాకగా దూర మతిగమించె నని కూర్చిరి. అర్థప్రసన్నత సన్నగిల్లదా! విజ్ఞులు వివేకింపుఁడు.

(5) వర్షమును 'రమ్ము. రమ్ము' అని పిలుచుచున్న ట్లాకులు కదలుచున్నవి అనుతాత్పర్యమున కట్టిరచనమా సొంపు?

(6) బురదవలె మేఘము వ్యాపించుటలో రమణీయదర్శనమనియా కాక శాస్త్రరహస్యమా మఱి యాశ్రప్రసక్తియా యిమిడి యున్నది? మేఘావరణకాల మెట్టిదో? పగలా, రాత్రియా? గమ్యమానమా? శేషాంశము నరయుఁడు. వర్షాశంకి, శకటమేమి? శంకించి బండిని గొంచుఁబోవుట యేమి? నిల్పుచావడియా నిల్చుచావడియా (Carts stand) అయి యుండునా? సేతుపతుల శకటసారథులపిల్లపాలకుల కీపిల్ల దిక్కుమాలినపిల్లయే యగును. సేతుపతుల... పదము చేఁదుపోట్లయో యేదో యనిపించుకొనుటయే నేఁటిరచనాచిత్రము. 'పసిపిల్ల యెనిమిదేఁడ్లబాలిక, ఒక్కతె యా యిద్దఱా! వయోగణన మేల? పసిపిల్లను జేయుటేల; 'శారదాబిల్లు తొందఱలోని యావేశరచనమా! ఆపసిపిల్లతోఁ బ్రసంగములోనికిఁ దిగెనఁట. ఎంతవింత, ఇఁక నెందులోనికి దింపునో? ఏమో.

7. చిన్నికన్నీటి బొట్లు చల్లనిగాలి తెచ్చెనఁట. కాని చచ్చె ననలేదు. ఆతెచ్చుట యనువ్యాపారమును జేసినవా రెవరు? గాలియే కదా? కన్నులనుండి గాలి లేచి పోవుచున్నదా? చచ్చె నని వర్ణించుటయే ప్రకృతమా? "నేచురలు" (Natural) మచ్చా? పరిశోధనాప్రాగల్భ్యమా! ఇది యేదవది సార్థవ్యంజక మగుచున్నది.

8. మీనాక్షియొక్క కదలిక. అచ్చాంధ్రపదీకరణసరణి, ఆకదలిక దైహికమా మానసికమా! ఏపదము లుపయోగించిన నర్థవ్యక్తి యగునో యూహింపుఁడు. "చెప్పకున్న యర్థము" చెప్పకునేయర్థ మైన యెడల లెస్సగనుండెడిది. వ్యావహారికభాషాభూషణపదమును మాను

దురా? అపార్థప్రతీతి గలరచనములు శతసహస్రములుగఁ గలవు. సంప్రదాయజ్ఞుల కవగతము లయ్యుఁ దెలుపకయున్నారు. భాషాభివృద్ధిఁ గోరువారు తెల్పవలసినదే.

9. కప్పుకొని "లోని తనదేహము" ముకుచుకొన్న దనిరి. పాఠకుల కేమితోఁచునో యూహింపుఁడు. "లోని-తన" శబ్దములసంబంధము "దేహ"శబ్దముతోఁ గూర్చియే యర్థమును బ్రసన్నము గావించిరో!

10. "మఃసులోతులు"- క్రొత్తదారి, రసప్రవాహినీరమణీయకుల్య. ఆఙ్గ్లాంధ్రాదిభాషావైషమ్యసంపాదనాబృహత్ఫలము.

11. పెద్దయూపిరి (నిట్టూర్పు) తీసుకొన్నది. సాధారణము నిట్టూర్పులు విడుచుట సంభవ మగును. కాని "తీసుకొనుట" నవరచన మయియుండును. ఐకాగ్ర్యంబున నాలోచనానిమగ్నస్థితిలో నెవ్వరైనఁ గుంభించి యవ్వల విడుచుట యనుభవగోచరమే. దీని నెట్లు సమర్థింతురో?

12. "రాజబాట"- వ్యావహారికశుద్ధికొఱకా?

13 "చప్పని వడగల్లు" రుచివర్ణన మెట్టిలాభమో. బాలుర యాసక్తిని విస్ఫురింపఁజేయుటకా? స్వభావోక్తిని వర్ణించుటకా: తియ్యని వడగల్లుగాదు సుఁడీ యని హెచ్చరించుటకా యీరుచివర్ణనము?

ఇట్టి వాక్యరచన యేమిహాయి యిచ్చునో నాకెఱుకలేదు. "పాశ్చాత్యభాషాసంపర్కం వల్ల భావౌదార్యం వాటికి వుండవచ్చు." అని యనుకొను వారియహంకారమునకు మితిగలదా? భావౌదార్యమునకును బాశ్చాత్యభాషాసంపర్కమునకును నేమిసంబంధము? వీరిదృష్టికిఁ గేవలప్రాచ్యపండితులు భావదరిద్రులుగఁ గాఁబోలు గోచరింపఁబడుదురు. అగోచరత్వ మాగోచారఫల మగును.

భావ మనునది యుండినఁ దదౌన్నత్యముఁ దదౌదార్యముఁ దదాత్కృష్ట్యమును నింకను గల్యాణగుణగణపరంపర లెల్లఁ బ్రాచ్యవాఙ్మయసంస్కారఫలములై యుండును, కాని, పాశ్చాత్యవాఙ్మయంబున చేర్పఁదగినదిలేదు. వెండియు లేదని 'మాక్డొనల్డు' పండితుఁడే యంగీకరించెను. ఇఁక నీయావేశావిష్టుల యత్యుక్తులతో మనకుఁ బనియేమి? విస్పష్ట వినివేదకప్రసాదగుణ మాంగ్లవ్యామోహితు లగువారికుండదు. ఆఙ్గ్లవాస

నాఫలము. ఆంగ్లభాషోచ్చారణకు రమణీయత యథాశైథిల్యముగ నుండును. "Easterners are born philosophers" అనువాక్యమెంత యస్పష్టముగఁ బలికిన నంతరమణీయత సుప్రకాశితమగును. అది వారికి సొంపు. మనకుఁ గాదు. అస్పష్టతారమణీయోచ్చారణాపూర్వకభాషాభ్యాసఫలంబుగ మనసాహిత్యమునందును దత్తత్సంస్కారలవము లంకురించుచున్నవి. ఆయంకురములపొంకమే నేఁటి భాషాపటిమ. కట్టా!

రచనావైషమ్యమును బ్రయోగనైపుణియును వీరి కలవడనికారణ మాదేశభాషలోఁ దగినంతసంప్రదాయసిద్ధపరిచయంబు కొఱవడుటయే యనఁదగును. తిక్కన్నగారి రచనారీతి ననుకరింపవలయు నని కోరి 'షెల్లీ షేక్స్పియరుల' యెడ నాశ్రయింతురు. ఈసాంకర్యమే నేఁటి నూత్నస్వరూపము.

నిష్ప్రయోజనముగ విశేషణముల నతికించుటయుఁ దేటతెనుఁగున వ్రాయుచు నొకచో గీర్వాణాడంబరమును జూపుటయుఁ దదుభయరీతి సమ్మేళనాలాలిత్య మెఱుంగకపోవుటయు నేఁటిరచనములయెడలి విశిష్టలక్షణము. "వర్షాకాలగాఢనీలావిలశర్వరీమధ్య వేళాగగనభాగపరివ్యాప్తకాలమేఘగర్భభేదియైన సౌదామని మెరసి" అనువాక్యభాగమును విలోకింపుఁడు. పూర్వమున సాధారణపదసంఘటన ముండియుండి మెఱయునప్పటికి పాంస్కృతికప్రభయు మెఱసెను. చల్లనిమాటలాడుచుఁ గోపప్రలాపము గావించిన ట్లారీతి విచ్ఛేక మేలయ్యెనో? చిమ్మచీఁకటిలో మెఱసిన దని తెల్పుటకే యగుచోఁ గాలమేఘము మహాప్రళయము ను స్మరింప నేల? ఇంతయును జిరకాలవ్యవధాపిత స్మృతిసూచనావర్ణన మటఁ బ్రకృతము గదా దానిని బూర్వరీతి వర్ణింప నేల? గగనప్రదేశము ను "పరోత్సుకసర్గము ను నిష్ప్రయోజనములు. కాలమేఘము భ్రమాస్పదము. రచనాతులితభంగి వికటము. ప్రారంభమునుండి యున ట్లుభయభాషాకైవల్యరచనము గావించినచో రచనాసామాన్యస్వరూపావగమనానంతరము భావనారథము క్షుణ్ణమార్గమునఁబడి పోవునట్లుండి నిమ్నోన్నతప్రదేశగమనావయవిక్రమము లేక గమ్యస్థానమును జేరును. అట్లుగాక యలఁతియలఁతిమాటలఁ దేటతేనియ నించు జాను తెలుఁ

గుపలుకుల పొందికలఁ గూర్చి మనుకొని నిరర్థకోపక్షీణశక్తికగీర్వాణశబ్దయోజనాసామర్థ్యమును జూపనేల? పోనిండు. వర్షాకాలము వర్ణింప మొదలిడి నాయికల నందఱ నాహ్వానించెను. కాని యుచితాలంబనము లేదు. స్వాధీనపతికలను బోలి మయూరములు పురి విప్పుకొన్నవఁట. ఏజాతివో? గగనలక్ష్మి యభిసారిక యయ్యెనఁట. లక్ష్మీశబ్ద మెందులకో? తికమకల కూర్పు లీనాఁటివచనరచనలో విశేషముగ నున్నవి. ఇఁకఁ బద్యములు గేయములు నరయుద మన్న మఱియు వింతగనున్నవి.

చంద్రాష్టోత్తరైకశతకస్తవము.

సంస్కృతములో సూర్యశతకమువలె నిదిచంద్రశతకము- చంద్రశతకములు తెలుఁగులోఁ గనఁబడవు. సూర్యశతకము లున్నవి. శతకములకుఁ దెలుఁగులోవలె సంస్కృతమున మకుటము నియమముగా నుండుటలేదు. శతకములు సాధారణముగా భక్త్యతిశయమునఁ దత్తద్దేవతలను గూర్చిన ప్రార్థనలును, స్తోత్రములును, గాక నీతిమత వైరాగ్యబోధకములుగాఁ గూడఁ గలవు. తెలుఁగులో శతకములు, సంస్కృతములోఁ గావ్యములలోనిసర్గములవలె నేకవృత్తముననే నడచును. కావ్యములలోనే కాని శతకాదిస్తోత్రములలో సంస్కృతమున నేకవృత్తనియమము తఱచు లేదు. భర్తృహరిత్రిశతిఁ జూడుఁడు. ఈచంద్రశతకమును నట్టిదిగానే యున్నది. ఇది స్తోత్రరూపముగా లేదు. చంద్రవర్ణనముతో నిండియున్నది. ఇది మరి మత్పుస్తకభాండాగారములోఁ గనఁబడినది. శతకము ౧౦౮ శ్లోకములు లేవు. ౬౦-౧౦౦ నడుమఁ గొన్నిశ్లోకములు లోపించినవి.

కవి యతిప్రాచీనుఁడు కాఁడేమో కాని వర్ణనములు ప్రాచీనకవిమార్గముననే యున్నవి. కవినామము శ్రీశైలము వేంకటాచార్యుఁడఁట:—

శ్రీశైలవంశకలశోదధిశీతభానో
రణ్ణార్యదీక్షితమణే స్తనయ స్తృతీయః
శ్రీవేఙ్కటార్యకవిరార్పిబవాధ్య మిన్దో
రష్టోత్తరైకశతకస్తవ మాదియానోః.

అని శతకముచివర నున్నది. వ్రాఁతతప్పులు గలవనుట కీశ్లోకములలోఁ గొంత యాధారము కనఁబడును. శతకస్తవ మని శ్లోకములోనున్నది. తెనుఁగుశతకములోని స్తవమువంటిది కాదు. వర్ణనలే స్తవములు. సంబోధనములు శతకములలోవలె అంబ, దేవి, దేవ, యిత్యాదులును లేవు. శతకమన నూఱుశ్లోకము లుండుటయే యిచట చూడవలసినది.

పరిషత్పుస్తకభాండాగారములో నిదియొక్కప్రతియే కలదు. సంపూర్ణప్రతి యెవ్వరియొద్దనైన నున్నచోఁ బంపఁగోరుచున్నాఁడను. కవిచరిత్రాదులు దెలిసినఁ దెలుపవేఁడుచున్నాఁడను. ఇది మఱియెప్పటనైన నచ్చుపడినదేమో నేను దెలిసికొనలేను. అదియు నెఱిఁగినవారు తెలుపఁ బ్రార్థన. కొన్నికొన్నిశ్లోకములు దీనిలోఁ జేర్చుచున్నాఁడను. చిత్తగింపవలయును. తప్పులు సవరించి వ్రాసినవారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

శ్రీమద్రమారమణపాదనఖాంశుకాశి
రిన్దుచ్ఛలాన్యసరిదమ్భసి పర్యణంసీత్
తస్మిన్ ధృతే శిరసి శూలభృతాళికాగ్ని
ధూమాంకురోక్త ఇవ భాతి తదన్తరఙ్గః.

ఇనసఙ్గమనాదుదీర్ణగర్భా
దధతీ శైశిరపత్త్రపాణ్డిమానమ్
అమృతాంశుసుతం ప్రసూయ దృష్ట్యై
జగతా మంజన మాదధాదివైన్ద్రీ.

ఐన్ద్రీ వియజ్జలనిధే రుడుమౌక్తికాని
వ్యాకృష్య నావ మభిపూర్య చ ముద్రయన్తీ
ఉద్ధృత్య రశ్మిభి రిమాం ప్రకటీకరోతి
భూయః పురః సుమనసాం శశికైతవేన.

ఇనే పరాశావ్యసనేన యాతే
వృథా ద్వియోగాతపధూననాయ
శితాతపత్రం తుహినాంశు దమ్భా
దైన్ద్రీ శనైరఙ్గపినీలశ్మబిమ్బమ్.

అమ్బరసరిదమ్బుజమివ
చుమ్బిత మణుబమ్భరేణ వినివిశ్య
జనపశ్య కజ్జలోజ్జ్వల
శుక్తిరివ వ్యోమ్ని భాతి హరిణాఙ్కః.

అయుక్తైణప్రాణోన్మథన మిహ రాజ్ఞో ద్విజపతే
రయుక్తం మత్వా సత్స్వవిశదమివస్థాస్నుషుపురః

ఇమం దోషం గర్భీకృత మసహమానైరివ జనైః
కళఙ్కే ప్రఖ్యాతే ప్రతిదిన మసావుజ్ఝతి కళాః.
గవాం పత్యా కృష్ట్యై గతవతి నభోజాఙ్గలతటీం
తమోవర్షైస్సిక్తాం భృశ మవయతారాలబలినా
అమేవ్యాజాదుప్తే ష్వతిరుధిరబీజేషు ఫలితే
ష్వసా విన్ధ్యారాశి ర్వ్యహిత ఇవ ముద్రాఙ్కిత ఇవ.
కరిదళనమయేన స్యన్దనే నేన్దునామ్నా
గగనవన ముదఞ్చత్తారకాకోరకాఢ్యమ్
ప్రవిశతి హి మనోభూ ర్లక్షితాత్మా తదన్తః
కరకుసుమశరౌఘా న్పాన్థకాన్తాసుముఞ్చన్.
భిక్షాపాత్ర ముదఞ్చ దమ్బర సదా మాలోక్య భూయఃక్షుధాం
శుష్యన్తీషు పురశ్చకోరతరుణీ ష్వన్త స్సమాదిత్సుషు
ప్రాచైర్వ్యక్తైకకరేణ చోడకబళశ్రేణీంతు విశ్రాణితాం
జగ్ధ్వా హస్తగతాసు ముద్రిత మివం చన్ద్రాత్మనా ద్యోతతే.
కాలాత్మనా స్వభువి సూక్ష్మతయా ప్రకాశ్య
పశ్చా ద్వితత్య నిజరూప మధోనిధాయ
పాతం తమో బలి శిరస్యరుహ్యాష్యతి ద్రా
క్త క్షాళనామ్బు కలశః కి మజస్య చన్ద్రః.
కిం పద్మిని కృతపరిత్యజనా ద్విరోగ
వహ్నే రుదేష్యత ఇహాంతరుదీతధూమ,
అజ్ఞాత్మనా లుఠతి చన్ద్రమసి స్వదేహే
స్ఫూర్తిశ్చ తత్ర విరహోద్ధిత పాణ్డిమేవ.
మనోజేన స్థిత్వోదయగిరి శిరస్యధ్వగవధూ
వధాయైవాకర్ణాంచలకృత గణేనోస్రవిశిఖాః
ప్రయుఞ్జానేనావర్తిత మివధనుః పౌష్పముదితం
విధోర్బిమ్బం తస్మిన్ స్వతను రపి దగ్ధేవ్యత ఇతి.

కర్షం కర్షం గతవతి నభస్త్వా మినే కర్కశే ద్రా
గస్తధ్వా స్తచ్ఛలకదళికాజాల మాసజ్య తస్మిన్
తారావ్యాజా దుదితవిమలస్మేరకర్పూరఖణ్డా
న్యైన్ద్రీరాశం శశధరమిషాత్పూర్వతీ కిం సమిన్ధే.
విష్ణోః పదం జగతి తావక మిత్యవేక్ష్య
పుష్పాంజలిః కిముకృతః పురతో మఘోనా
తత్రాన్తరాళ తులసీదళ మేవసార
సౌరభ్య జృమ్భిత మితీన్దుత లేఖ్య మాహుః.
కృత్వాగ్రిమాచలకుచోపరికఞ్చుతేవ
కృష్ట్వాద్య సన్తమస కున్తలజాల మైన్ద్రి
సంగ్రథ్య చాథ పరతః పురణ్దునామ్నా
తత్కఞ్చుతం ద్విరదద న్తమయం విధత్తే.

విజ్ఞుల కీశతక మిదివఱకుఁ దెలిసియేయుండును, గాని, నావంటి కొందఱకు దీనివిషయము తెలియకపోవచ్చును, వారికిఁ గొంత యానందము గల్గించు ననుతలంపుతోఁ బ్రకటించితిని.

క్రొ. సూర్యరావు.

భాసనాటకములు.

కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ. బి. ఎల్. కాకినాడ.

ప్రతిమాభిషేకములు—

ఈరెండునాటకములు రామాయణేతివృత్తము ననుసరించునవి. ప్రతిమానాటకమునఁ గరుణరసము బాగుగఁ బోషింపఁబడినది. రాముని యందు ధర్మవీరరసము చిత్రింపఁబడినది. భరతుఁడు సీతాపహరణ మెఱుంగుటయు, రామునికి ఋష్యాశ్రమముల రాజ్యాభిషేక మొనర్పఁబడుటయు, భరతుఁడు ప్రతిమాగృహమున దశరథుని ప్రతిమను గాంచుటయు మూలకథయందు గన్పడవు. మఱియు శత్రుఘ్నలక్ష్మణు లభిషేకఘటంబులను దాల్ప దశరథుఁడు స్వయంబుగ ఛత్రంబును బట్ట మంథర యాతని చెవిలో నేదియో పల్కె ననియు, నంతఁ బట్టాభిషేక మాఁగె ననియు గలదు. ఇది రామాయణకథకు విరుద్ధము.

"శత్రుఘ్నలక్ష్మణగృహీతఘటేభిషేకే
ఛత్రే స్వయం నృపతినా రుదతా గృహీతే
సంభ్రాంతయా కిమపి మంథరయా చ కర్ణే
రాజ్ఞశ్శనై రభిహితం చ న చాస్మి రాజా." ౧

సీతాపహరణమునకుఁ బూర్వము రామరావణులసంభాషణము (పంచమాంకము) మూలకథావిరోధమై యున్నది.

రామాయణకథ నిట్టిమార్పులతోఁ బ్రతిమాభిషేకములఁ గవి వర్ణించియున్నాఁడు. రామునియొక్క బాల్యము నేనాటకమునను వర్ణించి యుండలేదు. బాలచరిత మను నాటకమున రాముని బాల్యమును వర్ణించియుండు నని కొందఱభిప్రాయపడుచున్నారు. సాహిత్యదర్పణమున (6-85) బాలచరితములోని దని పరశురాముఁడు శ్రీరామునితోఁ బలికిన శ్లోక మీయఁబడినది. భాసుని దని చెప్పఁబడి యుండలేదు.

"ఉత్సాహాతిశయం వత్స తవ బాల్యంచ పశ్యతః
మమ హర్ష విషాదాభ్యా మాక్రాంతం యుగప న్మనః.

భాసుఁడు రెండు బాలచరితములను రచియించి యుండెనా ? ఇది విమర్శనీయము. కృష్ణచరితము మాత్రము మనకు లభించినది.

ప్రతిమానాటకమున రామునిరాజ్యాభిషేకసందర్భమున శ్రీరామదశరథుల భావమును గవి చక్కగ వర్ణించియున్నాఁడు.

“సమం బాష్పేణ పతతా తస్యోపరి మమాప్యధః
పితుర్మే క్లేదితౌ పాదౌ మమాపి క్లేదితం శిరః. అంక-1-6

పట్టాభిషేకవిఘ్నము నెఱుఁగక సీత పరిహాసమునకై తనచెలికత్తె లుంచిన నారచీరల ధరింపఁగోరుటయు ‘హా! కింను ఖలు మమాపి తావ చ్ఛోభతే’ అనుటయు భావికథను రమణీయముగ సూచించుచున్నది. కంచుకి రామునితో నతనికి వనవాసము కైకేయిచే విధింపఁబడిన దని చెప్ప, నతఁడు కైకేయి యందుఁ గనఁబఱచిన గౌరవ మాతనియౌదార్యమును వ్యక్తీకరించుచున్నది. సీతాలక్ష్మణభరతాదుల పాత్రములు రామాయణమునందువలెనే చక్కగఁ జిత్రింపఁబడినవి. సీతాలక్ష్మణులు భరతు నరణ్యమునఁ జూడఁగనే రాముఁ డని భ్రమించి విస్మయావిష్టులైరను కథ యేల కల్పింపఁబడియెనో తెలియకున్నది. ఒకవేళ భరతుఁడు పుట్టినది మొదలు మాతులుని గృహమున నుండె నని కవి యభిప్రాయమై యుండునా ? శ్రీరాముఁడు సీత నరణ్యమునకు రావల దని వారింప లక్ష్మణుని నియోగించెను. అతఁడు రామునితో ‘నోత్సహే శ్లాఘనీయే కాలే వారయితు మత్రభవతీమ్.

అనుచరతి శశాంకం రాహుదోషేపి తారా
పతతి చ వనవృక్షే యాతి భూమిం లతా చ
త్యజతి నచ కరేణుః పంకలగ్నం గజేంద్రం
వ్రజతు చరతు ధర్మం భర్తృనాథా హి నార్యః. 1-15

అని పల్కుటయు, సీత దన్ను నివారింప నామెతో లక్ష్మణుఁడు పల్కినవాక్యములును సరసములై యొప్పారుచున్నవి.

“గురో ర్మే పాదశుశ్రూషాం త్వ మేకా కర్తు మిచ్ఛసి
తవైవ దక్షిణః పాదో మమ సవ్యో భవిష్యతి. 1-17

దశరథుని మరణానంతరము భరతుఁ డయోధ్యానగరమునఁ బ్ర
వేశించును. ఇట రథవేగవర్ణనమును గనుఁడు-

ద్రుమా ధావంతీవ ద్రుతరథగతిక్షీణవిషయా
నదీవో ద్వృత్తాంబు ర్నిపతతి మహీ నేమివివరే
అరవ్యక్తి ర్నష్టా స్థితమివ జవా చ్చక్రవలయం
రజశ్చా శ్వోద్ధూతం పతతి పురతో నానుపతతి—ప్రతిమా.　3.2

కాళిదాసుఁడు శాకుంతలమున దీనినే విపులీకరించి
"ఆత్మోద్ధతై రపి రజోభి రలంఘనీయాః
"ధావం త్యమీ మృగజవాక్షమయేవ రథ్యాః" అనియు 1-8.
"య దాలోకే సూక్ష్మం వ్రజతి సహసా త ద్విపులతాం
యదర్ధే విచ్ఛిన్నం భవతి కృతసంధాన మివతత్
ప్రకృత్యా యద్వక్రం తదపి సమరేఖం నయనయోః
నమే దూరే కించిత్ క్షణ మపి నపార్శ్వే రథజవాత్'
అనియు రచించినాఁడు.　1-

భరతుఁడు శ్రీరాముని రాజ్యమును మరలఁ గైకొనుమని ప్రార్థింప
రాముఁడు రఘుకులసదృశముగఁ బలుకును.

"పితు ర్నియోగా దహ మాగతో వనం
న వత్స! దర్పా న్న భయా న్న విభ్రమాత్
కులంచ నః సత్యధనం బ్రవీమి తే
కథం భవాన్ నీచపథే ప్రవర్తతే.　4-1

సప్తమాంకమున సీతారాములు తమపూర్వవృత్తాంతమును స్మరి
చుట భవభూతి యుత్తరరామచరితమునఁ జిత్రనిరూపణాంకమునఁ గైకొ
నె నని మన మూహింపవలసి యున్నది.

రామః- మైథిలి! అపిజానాసి పూర్వాధిష్ఠిత మస్మాకం జనస్థానమాసీత్
　అక్యత్ర జ్ఞాయంతే పుత్రకృతకావృక్షాః.
సీతా- (ఛాయ) జానామిజానామి! అవలోకిత పత్రకా ఉల్లోకయితవా
　ఇదానీం సంవృత్తాః.
రామః- ఏవ మేతత్ । నిమ్నస్థలోత్పాదకో హి కాలః, మైథిలి- అపు

పలభ్యతే స్య సప్తపర్ణస్యాధస్తా చ్ఛుక్లవాసనం భరతం దృష్ట్వా పరిత్ర స్తం మృగయూథ మాసీత్.

సీతా- ఆర్యపుత్ర దృఢం ఖలు స్మరామి.

రామః. అయంతు న స్తపస్తః సాక్షిభూతో మహాకచ్ఛః అత్రాస్మాభి రాసీనై స్తాతస్య నివపనక్రియాం చింతయద్భిః కాంచనపార్శ్వో నామ మృగో దృష్టః.

సీతా- హం ఆర్యపుత్ర మాఖలు మాఖ ల్వేవం భణితుమ్.

రామాభిషేకముతో సప్తమాంకము ముగియును. అభిషేకనాటకమునఁ గిష్కింధకాండానంతరవృత్తాంతము రూపకముగ రచియించి, కవి సీతాపహరణాదికమును బ్రతిమానాటకమునకుఁ జిత్రించినాఁడు. సీతాపహరణము, జటాయువధయుఁ బ్రతిమానాటకమందే కలవు. అభిషేకమునఁ బ్రథమాంకమున వాలివధయు సుగ్రీవాభిషేకము ద్వితీయమున హనుమంతుఁడు లంకం బ్రవేశించి సీతతోడ భాషించుటయుఁ దృతీయమున నక్షకుమారాదుల నిర్జించుటయు రావణునికి హిత ముపదేశించుటయుఁ జతుర్థమున విభీషణశరణాగతియుఁ బంచమాంకమున నింద్రజిత్తువధయును, షష్ఠాంకమునరావణవధయును రామాభిషేకమును వర్ణితములు. ఈనాటకమునందును రామాయణము కొలఁదిమార్పులతో ననుసరింపఁబడినది.

'ఏకవేణీధరా దీనా' అను రామాయణమునందలి సీతావర్ణనము

"అసితభుజగకల్పాం ధారయం త్యేకవేణీం
కరపరిమితమధ్యా కాంతసంసక్తచిత్తా
అనశనకృశదేహా బాష్పసంసిక్తవక్త్రా
సరసిజవనమాలే వాతపే విప్రవిద్ధా. 2-8

అని మార్పఁబడినది. సీతావియోగపరిఖిన్నుఁ డగు రామునివర్ణనము నట్టిది.

"అనశనపరితప్తం పాండునక్షామవక్త్రం
తపవరగుణచింతాపీతలావణ్యలీలమ్

వహతి విగతధైర్యం హీనమానం శరీరం
మనసిజశరదగ్ధం బాష్పపర్యాకులాక్షమ్. 2-21

'మానుషం రూప మాస్థాయ', 'మానుషీం తను మాస్థితా' అనునవి వాల్మీకమునుండియే గ్రహింపఁబడినవి. రామాయణ నాటకములయందుఁ గవి యెట్టి స్వతంత్రతను జూపియుండలే దని కీత్ గారు తమసంస్కృతనాటకచరితమున వ్రాసిరి. కాని వింటర్నిట్జిగారి యభిప్రాయ మిందులకు వ్యతిరేకము. రామాయణకథ ననుసరించి భాసమహాకవి పాత్రపోషణ మొనరించియుండుటచే నట్టిస్వతంత్రత కవకాశము లేదని చెప్పనగును. ముఖ్యవిషయముల నితివృత్తము రామాయణము ననుసరించుచున్నది. ద్వితీయాంకమున సీతాహనుమంతుల సంభాషణమున హనుమంతుఁడు సీతను, దనభుజంబున నిడి రామునికడకుఁ గొనిపోవుదు ననుటయు, సీత వీరస్త్రీజనోచితం బగుసమాధాన మొసంగుటయు నిట వివరింపఁబడినవి. 'భద్ర! ఏతాం మేఽవస్థాం శ్రుత్వా ర్యపుత్రో యథాశోకపరవశో నభవతి, తథా మే వృత్తాంతం భణ' అను సీతావచన మామెపాత్రమునకు వన్నె వెట్టుచున్నది.

చతుర్థాంకాంతమునఁ గలసూర్యాస్తమయవర్ణనమును, గ్రంథాంతమునఁ గలశ్రీరామస్తుతియు భాసమహాకవియొక్క కవితానైపుణ్యమును విశదీకరించుచున్నవి.

"అస్తాద్రిమస్తకగతః ప్రతిసంహృతాంశుః
సంధ్యానురంజితవపుః ప్రతిభాతిసూర్యః
రక్తోజ్జ్వలాంశుకవృతే ద్విరదస్య కుంభే
జాంబూనదేన రచితః పులకో యథైవ —(4. 23)
బ్రహ్మా తే హృదయం జగత్త్రయపతే! రుద్రశ్చ కోపస్తవ
నేత్రే చంద్రదివాకరౌ సురపతే! జిహ్వా చ తే భారతీ
సబ్రహ్మేంద్రమరుద్గణం త్రిభువనం సృష్టం త్వయైవ ప్రభో
సీతేయం జలసంభవాలయరతా విష్ణుర్భవాన్ గృహ్యతామ్
(6—31).

మగ్నేయం హి జలే వరాహవపుషా భూమిస్త్వయైవోద్ధృతా
విక్రాంతం భువనత్రయం సురపతే! పాదత్రయేణత్వయా (6-31)

బాలచరితము:—ఈనాటకమున నయిదంకములు గలవు. కంస వధము వఱకుఁ గృష్ణునిబాల్యక్రీడలు వర్ణితములు. పురాణాదులయందుఁ గృష్ణుఁ డష్టమగర్భజనితుఁ డని యుండ నిం దేడవవాఁ డని మార్పఁబడి నది. అందులకుఁ గారణ మూహ్యము. ప్రథమాంకమున నారదాగమనము, వసుదేవుఁడు కృష్ణుని నందగోపుని కిచ్చుటయు, ద్వితీయమునఁ గంసుఁడు యశోదబాలికం జంప యత్నింప నామె కాత్యాయనియై సపరివారముగ నిష్క్రమించుటయుఁ గలదు. తృతీయాంకమునఁ గృష్ణునిబాల్యక్రీడావర్ణనమును, నరిష్టర్షభహననమును, గోపికలతో హల్లీసకనృత్యమును, చతుర్థాంకమునఁ గాళియభంజనమును వర్ణింపఁబడినవి. పంచమాంకమునఁ గంసవధయు, నారదస్తుతియుఁ గలదు. దూతవాక్యమునఁ గృష్ణునితోఁ జక్రాద్యాయుధములు సంభాషించు నట్లు వర్ణింపఁబడినదో యట్లే బాలచరితమునందుఁ గాత్యాయనియుఁ గుండోదర, శూలనీలమనోజవాదులును, శాపాధిదేవతయుఁ బాత్రత్వమును బడసినవి. ఇట్టిపాత్రములు భాసనాటకములఁ దక్క మఱియెందును గానము. యోగమాయయే కాత్యాయని యనియుఁ గృష్ణబలదేవులు దామోదరసంకర్షణు లనియుఁ జేర్కొనఁబడినది. నందగోపుఁడు తనమృతశిశువు నర్ధరాత్రమున యమునానదీతటమునకుఁ దెచ్చుటయు, నట వసుదేవసూనుఁ డగు కృష్ణుని గైకొని తనగృహంబున కరుగుటయుఁ గృష్ణునిప్రభావమున నా మృతశిశువు జీవింప వసుదేవుఁ డామెను గైకొని దేవకి కిచ్చుటయు భాగవతాంతర్గతకథాభాగమునకు భిన్నముగ నున్నది. భాసమహాకవికి నంధకారవర్ణన మనినఁ గడుం గడు నిష్టము.

అవిమారక చారుదత్తముల నంధకారము హృద్యముగ వర్ణింపఁ బడినది. (అవిమారక-అంక-3; చారుదత్తము-అంక-1) బాలచరితము నందుఁ గూడ నంధకారవర్ణనము గలదు.

"అహో బలవాం శ్చాయ మంధకారః- సంప్రతిహి-
లిమ్పతీవ తమోఙ్గాని వర్షతీ వాఞ్జనం నభః

అసత్పురుషసేవేవ దృష్టి ర్నిష్ఫలతాంగతా. (15)
అహో తమసః ప్రభుత్వమ్.
అప్రకాశా ఇవ దిశో ఘనీభూతా ఇవ ద్రుమాః
సునివిష్టస్య లోకస్య కృతో రూపవిపర్యయః. (16)
సంప్రతిహి మహిమశలనంపాతసదృశ మహో బలవదంధకారమ్.
దర్శననివిష్టజ్యోత్స్నా రాత్రి ర్వర్తతే నిమీలితాకాశా
సంప్రావృత ప్రసుప్తా నీలనివసనా యథా గోపీ. (19)

భాగవతమునందు వలె శ్రీకృష్ణుని శృంగారచేష్టలిందువర్ణితములు గావు. అసభ్యము లని కవి వానిని వదలి యుండునా? కవి నాటక పాత్రములయందు రాధను గూడఁ జేర్చియుండలేదు. భాసునికాలమున శ్రీకృష్ణుఁడు నారాయణుని యవతార మని యంగీకరింపఁ బడినట్టుల దూతవాక్య, దూతఘటోత్కచ, బాలచరితములవలనఁదెలియు ననియు, రాముఁడు లవతారపురుషులుగఁ బరిగణింపఁబడిన తరువాతనే యీనాటకము లుద్భవించిన వనియుఁ బాశ్చాత్యులు వ్రాయుచున్నారు. బాల చరితమునందలి కథ హరివంశ, విష్ణుపురాణ, భాగవతపురాణములఁ గల కథకు భిన్నముగ నున్నది.

చారుదత్తము— ఈనాటకమున వసంతసేన విటశకారులచే ననుగమ్యమాన యగుటయుఁ జారుదత్తుని యింట నాభరణముల దాఁచుటయు, సజ్జలకుఁడు వాని హరించుటయు మున్నగు మృచ్ఛకటికాంతర్గత కథాభాగములే వర్ణింపఁబడినవి. చారుదత్తమృచ్ఛకటికములయం దేది మాతృకయో యిదివఱలోఁ జర్చించి చారుదత్తమే మృచ్ఛకటికమునకు మూల మని నిర్ణయ మొనర్పఁబడినది. ఆలంకారికులకు మృచ్ఛకటికమే గాక చారుదత్తముగూడఁదెలియు ననియు, నభినవగుప్తాచార్యు లుదాహరించిన దరిద్రచారుదత్త మిదియే యనియుఁ బ్రథమాంకమునందలి దారిద్ర్య వర్ణన మట్టినామమునకుఁ గారణ మనియుఁ దెలుపఁబడినది. చారుదత్త మసంపూర్ణము- దొరకినంతవఱకుఁ గథాభాగము మృచ్ఛకటికమునందలి మిగిలినయంకములవలెఁ గల్పనావైచిత్రి లేక స్వభావసిద్ధముగ నున్నది. శ్లోకములు విరళముగ నున్నవి. చారుదత్త మసంపూర్ణముగ నుం

డుటవలననో, చతుర్థాంకమునకీవలి గ్రంథభాగమునశించుటవలననో, శూద్రకుఁడు మృచ్ఛకటికమును రచింపవలసివచ్చెననియు, నది యెట్లున్నను మృచ్ఛకటికముకంటెఁ జారుదత్తము ప్రాచీన మనియు వింటర్నిట్జిగారి యభిప్రాయము.[1] విమర్శకులలో పిషరోటీ మున్నగు వా రూహించినటులు చారుదత్తము మృచ్ఛకటికమునకు సంగ్రహము కాదు. నటకులచే సంగ్రహ మొనర్పఁబడిన నాటకభాగమును గాదు.

అవిమారకము:— ఈనాటకమునందలి యితివృత్త మెచటినుండి గైకొనఁబడినదో తెలియుటలే దనియుఁ గథావాఙ్మయమునుండి గ్రహించి కవి దీనిని రచియించియుండు ననియుఁ బాశ్చాత్యవిమర్శకు లూహించుచున్నారు. కథాసరిత్సాగరమునఁ గల (లంబ. 16. తరం. 2) కురంగి కథయే దీనికి మూల మని తోఁచుచున్నది. సుప్రతిష్ఠిత నగరాధిపతి యగు ప్రసేనజిత్తునకుఁ గురంగి యనుకొమరిత గల దనియు నామె తన్ను రక్షించిన యంత్యజుని వలచె ననియు, నామెను వివాహమాడ రుపాయంబు గానరామి నాతఁడు మరణోద్యోగి యై యుండ వైశ్వానరుఁడు ప్రసేనజిత్తునకు స్వప్నంబునఁ గాన్పించి యాతఁడు తనకొమరుఁ డని తెలుప, ప్రసేనజిత్తు కురంగి నాతని కొసంగి వివాహ మొనర్చె ననియుఁ గథాసరిత్సాగరమునందలి కథయై యున్నది. అవిమారకనాటకమునఁ గురంగి యవిమారకుని మేనమామ యగు కుంతిభోజుని కొమరిత. దీర్ఘతపసుని శాపముచేఁ బ్రచ్ఛన్నరూపమును దాల్చి యంత్యజుఁడై కుంతిభోజుని పురమున నివసించుచు నవిమారకుఁడు కురంగిని క్రుద్ధద్విపము బారినుండి రక్షించును. కురంగీయవిమారకుల ప్రేమానుబంధమును గుర్తెఱింగి, యామెచెలులు రహస్యముగ నవిమారకుని నామెతోఁ గూర్తురు. కొంతకాలము గతించినపిదప నవిమారకుఁడు కన్యాంతఃపురమున నివసింపరామి, నాత్మహత్య నొనర్ప నొకపర్వత మధిరోహించి, విద్యాధరుల ప్రభావముచే నొకయంగుళీయకమును బడసి, ప్రాణాధిక యగుకురంగితోఁ బునస్సమాగమము నొందును. కుంతిభోజుఁడును కురంగిని జయవర్మ కొసంగ నిచ్చగింప, నారదుఁ డరుదెంచి యవిమారకుని వృత్తాంతమును వారల కెఱింగించి, కురంగీయవిమారకుల వివాహమునకుఁదోడ్పడును.

1. Some Problems of Indian Literature P. 114.

మహాభారతమునందలి సుభద్రార్జునులవివాహమువలె నిందును మనుధర్మశాస్త్రవిరోధముగ మేనతికపువివాహము వర్ణింపఁబడుట, నట్టిశాస్త్ర మంగీకరింపఁబడని కాలమున నవిమారకనాటకము రచియింపఁబడి యుండవచ్చునని కొందఱువ్రాయుచున్నారు. కాని యిది సరికాదు. కురంగీయవిమారకుల సమాగమము వివాహమునకుఁ బూర్వమగు టయును, నాటకముయొక్క ప్రాచీనత్వమును సూచింపదు. తృతీయాంకమున నవిమారకుఁడు రజ్జుహస్తుఁడై చోరవేషమున నగరవీథులఁ గడచి కన్యాంతఃపురమును జేరుట రమణీయముగ వర్ణింపఁబడినది.

అవిమారకః.

నగరపరిచితో౽హం రక్షిణో జ్ఞాతసారా
స్తిమిరగహనభీమం వర్తతే చార్ధరాత్రమ్
అసి రపి సుసహాయో నిశ్చిత శ్చాంతరాత్మా
కిమిహ బహువిచారైః కో మయా దుష్కరో౽ర్థః.

అద్యైవ ఖలు వర్తతే కాలరాత్రిః-
తిమిరమివ వహంతి మార్గనద్యః
పులినవిభాః ప్రతిభాంతి హర్మ్యమాలాః
తమసి దశదిశో నిమగ్నరూపాః
ప్లవతరణీయ ఇవాయ మంధకారః.

(పరిక్రమ్యావలోక్య) హాహాహ అయ మపరః కః క్రుద్ధాం కాంతాం ప్రసాదయతి। మహాన్ ఖ ల్వస్యా యమపరాధః యేనేయ మస్యాం వేలాయా మపి నప్రసీదతి। అథవా ప్రసన్నా ఖ ల్వియం వ్యపదేశ మిచ్ఛతి, కుతః—

బాష్పోపరుద్ధజడగద్గదజిహ్వాకంఠం
కాహం తవే త్యసకలం ప్రణయాత్ వదంతీ
సద్భావతః ప్రియవశం సముపాగతా పి
స్త్రీభావతః ప్రవదతి ప్రతికూల మేవ.

కోను ఖ ల్వయం పక్షీ భైరవస్వరః-ఆ-ఉలూకః ఖల్వియమ్ కథం హసిత మనేన । ఉలూకస్వరశ్రవణభీతయా కాంతయా పరిష్వక్తః ఖల్వయం తపస్వీ సదృశం వయసః కిం పరవ్యాపారవీక్షణమ్ । సాధయామి స్తావత్ ......అయే అయం తు తస్కరః-ఏషహి-

దృఢపరికరబంధహృష్టచిత్తః పరగృహవాదనివిష్టదృష్టిచేష్టః
ద్రుతగతిరపి దీపికావలోకే భవతిచ పాదనిపాతనాదభీరుః.

ఈవర్ణనమంతయుఁ గడుంగడు స్వాభావికమై కవియొక్క లోకజ్ఞానమును విశదీకరించుచున్నది. పంచమాంకమున నళినికావిదూషకులప్రసంగము హాస్యరసపోషకము.

(1) కన్యాపితుర్హి సతతం బహుచింతనీయమ్.
(2) క స్తావ దావధ ముపలభ్య మందీభవ త్యాతురః.
(3) కః శక్నో త్యుచ్ఛిష్ట మకుర్వన్ భోక్తుమ్.
(4) నహి ఘృతవచనేన పిత్తం శామ్యతి—ఇత్యాదిలోకోక్తు లితర నాటకములందు వలెనే పెక్కులు గలవు. గ్రంథాంతమున-

గోబ్రాహ్మణానాం హిత మస్తు నిత్యం
సర్వప్రజానాం సుఖ మస్తు లోకే-అనుశ్లోకము
గోబ్రాహ్మణేభ్యః శుభమస్తు నిత్యం
లోకా స్సమస్తా స్సుఖినో భవంతు- అను మనయాశీర్వచనవాక్యము
తో సమానార్థకముగా నున్నది.

ఇట్టి యపూర్వనాటకముల మన కొసఁగి కీర్తిశేషు లగుగణపతి శాస్త్రిగారు కృతకృత్యతనుగాంచిరి. ఈనాటకములు భాసుని వని పలువురు విశ్వసించుచున్నారు. అట్లు కా దని భావి విమర్శనములవలనఁ దేలినను, ఈనాటకముల రచించినకవి యసామాన్యప్రతిభాసంపన్నుఁ డనియు, సంస్కృతవాఙ్మయమున నవి యున్నతస్థానమును గాంచుననియు, నందులకైనను మనము గణపతిశాస్త్రిగారి నభినందింపవలసియుండు ననియు, వింటర్నిట్జిగారు తమ కలకత్తాయుపన్యాసమునఁ దెలిపియున్నారు. సంస్కృతవాఙ్మయాభిమాను లీనాటకములనుఁజదివి యానందింతురుగాక.

11. భాసుని చాటువులు.

సంస్కృతవాఙ్మయమునఁ బెక్కుచాటువులు సుభాషితావళి, శార్ఙ్గధరపద్ధతి, సదుక్తికర్ణామృతము మొదలగు గ్రంథముల సమకూర్పఁబడి యున్నవి. అందుఁ జేర్పఁబడిన శ్లోకకర్తల నందంత సూచించుటయుఁ గలదు. కాని వానిని సత్యములుగఁ గైకొని గ్రంథవిమర్శన మొనర్ప రాదు. భాసుని వని తెల్పఁబడిన శ్లోకముల నిటఁ జూపుదును. కొన్ని శ్లోకములయందు భాసునిశైలి గల దనుట విస్పష్టము.

(a) వల్లభదేవుని సుభాషితావళిలోని శ్లోకములు.

"బాలా చ సా విదితపంచశరప్రపంచా
తన్వీ చ సా స్తనభరోపచితాంగయష్టిః
లజ్జాం సముద్వహతి సా సురతావసానే
హా కాపి సా కిమివ కిం కథయామి తస్యాః. ౧౨౮౬

"దుఃఖార్తే మయి దుఃఖితా భవతి యా హృష్టే ప్రహృష్టా తథా
దీనే దైన్యముపైతి రోషపరుషే పథ్యం వచో భాషతే
కాలం వేత్తి కథాః కరోతి నిపుణా మత్సంస్తవే రజ్యతి
భార్యా మంత్రివరః సఖా పరిజనః సైకా బహుత్వం గతా. ౧౩౫౩

"కఠినహృదయే ముంచ క్రోధం సుఖప్రతిఘాతకం
లిఖతి దివసం యాతం యాతం యమః కిల మానిని
వయసి తరుణే నైతద్యుక్తం చలేచ సమాగమే
భవతి కలహో యావత్తావ ద్వరం సుభగే రతమ్. ౧౬౧౭

"కృతకకృతకై ర్మాయాసఖ్యైః త్వయా స్మృతి వంచితా
నిభృతనిభృతైః కార్యాలాపై ర్మయా ప్యుపలక్షితమ్
భవతు విదితం నేష్టా హం తే వృథా పరిఖిద్యసే
అహ మసహనా త్వం నిస్స్నేహః సమేన సమం గతమ్. ౧౬౨౮

ఇది శార్ఙ్గధరపద్ధతియందు (3560) గలదు.

"తీక్ష్ణం రవి స్తపతి నీచ ఇవాచిరాఢ్యః
శృంగం రురు స్త్యజతి మిత్రమి వాకృతజ్ఞః

తోయం ప్రసీదతి మునే రివ చిత్త మంతః
కామీ దరిద్ర ఇవ శోష ముపైతి పఙ్కః." ౧౮ ౨౧

ఈశ్లోకము శార్ఙ్గధరపద్ధతియందును(3907)సదుక్తికర్ణామృతము (2-168-3) నందును గలదు.

"కపోలే మార్జారో పయ ఇతి కరాల్లేఢి శశిన
స్తరు చ్ఛిద్రప్రోతా న్బిసమితి కరీ సంకలయతి
రతాంతే తల్పస్థాన్ హరతి వనితా ప్యంశుక మితి
ప్రభామత్త శ్చంద్రో జగ దిద మహో విప్లవయతి. ౧౯ ౯ ౪

ఇందు చక్రనిహాసము గల దనియు నీశ్లోకము భాసుని దైయుండు ననియు నిదివఱలో సూచించితిమి. ఇది శార్ఙ్గధరపద్ధతియందును(3340) గలదు. రాజశేఖరుని దని సదుక్తికర్ణామృతము దెలుపుచున్నది(1-77-2)

(b) శార్ఙ్గధరపద్ధతియందు 'కపోలే మార్జారః' 'తీక్ష్ణం రవిస్తపతి' యను శ్లోకములే గాక మఱికొన్ని భాసుని వని యుదాహరింపఁబడినవి.

1. అస్యా లలాటే లిఖితా సఖీభిః విభావ్యతే చందనపత్రలేఖా
ఆపాండురక్షామకపోలభిత్తే రనఙ్గబాణవ్రణపట్టికేవ. (3292)
సుభాషితావళియం దీశ్లోక మెవరిదో తెలుపఁబడలేదు. (1487)

2. దయితాబాహుపాశస్య కృతోయ మపరో విధిః
జీవయ త్యర్పితః కంఠే మారయ త్యపవర్జితః. (3330)

ఈశ్లోకము సుభాషితావళియందు గలశకుని దనియు సదుక్తికర్ణామృతమునఁ గాశ్మీరశ్యామలుని దనియుఁ దెలుపఁబడినది.

(c) సదుక్తికర్ణామృతమున 'తీక్ష్ణం రవే స్తపతి' యనుశ్లోకముగాక మూఁడుశ్లోకములు భాసుని వని కలవు.

1. దగ్ధే మనోభవతరౌ బాలాకుచకుంభసంభృతై రమృతైః
ప్రతివల్లీకృతాలవాలా జాతా రోమావళీ వల్లీ. (2-77-3)

2. ప్రత్యాసన్నవివాహమంగళవిధౌ దేవార్చనవ్యస్తయా
దృష్ట్వాగ్రే పరిణేతు రేవ లిఖితాం గంగాధర స్యాకృతిం
ఉన్మాదస్మితరోషలజ్జితరసైః గౌర్యా కథంచి చ్చిరా
దవ్యగ్రస్త్రీవచనాత్ ప్రియేవినిహితఃపుష్పాంజలిః పాతువః.(1-23-2)

3. విరహివనితావక్త్రౌపమ్యం బిభర్తి నిశాపతిః
గలితవిభవ స్యాజ్ఞే వాద్య ద్యుతి ర్మసృణా రవేః
అభినవవధూరోషస్వాదుః కరీషతనూనపా
దసరలజనాశ్లేషక్రూర స్తుషారసమీరణః. (2-175-2)

(d) జల్హణుని సూక్తిముక్తావళియందు 'అహ్యాలలాటే...' అను శార్ఙ్గధరపద్ధతిలోని శ్లోకమును నీక్రిందిదియు భాసునిదని తెలుపఁబడినవి.

"యదపి విబుధైః సింధో రంతః కథంచి దుపార్జితం
తదపి సకలం చారుస్త్రీణాం ముఖేషు విలోక్యతే
సురసుమనసః శ్వాసామోదే శశీచ కపోలయో
రమృత మధరే తిర్యగ్భూతే విషంచ విలోచనే.

ఇది భోజదేవుని దని వేఱొకప్రతియందుఁ గలదు. లక్ష్మీధరుని దని సదుక్తికర్ణామృతమువలనఁ దెలియుచున్నది.

(e) సోమదేవుని యశస్తిలకమున భాసునిదని యుదాహరింపఁబడినశ్లోకము.

"పేయా సురా ప్రియతమాముఖ మీక్షణీయం
గ్రాహ్యః స్వభావలలితో వికటశ్చ వేషః
యేనేద మీదృశ మదృశ్యత మోక్షవర్త్మ
దీర్ఘాయు రస్తు భగవాన్ స పినాకపాణిః.

మహేంద్రవిక్రమవర్మ రచిత మగు మత్తవిలాసమునఁ గలదు. ఈ విషయములను విమర్శనబుద్ధితోఁ జూచినయెడల సుభాషితావళి మున్నగు గ్రంథముల కెట్టిప్రాముఖ్యత నొసఁగవలయునో మన మూహింపవచ్చును. ఈశ్లోకము లెవ్వియును తిరువనంతపుర నాటకములఁ గానరావు. అందుచే నవి భాసకృతములు కావని కొందఱు వాదించుచున్నారు. ఇది యసమంజసము. ఆలంకారికగ్రంథముల శ్లోకకర్తల నామములు సరిగఁ జేర్పఁబడి యుండలేదు. సుభాషితావళియం దశ్వఘోషుని వని తెలుపఁబడినశ్లోకములు బుద్ధచరితమునఁ గాని యితరగ్రంథములఁ గాని కనఁబడుటలేదు. మఱియు నొకశ్లోకమే పలువుర కంటఁగట్టఁబడి యున్నది. 'లింపతీవ తమోంగాని' యనుశ్లోకము విక్రమాదిత్యుని దని సుభా

షితావళిలోను, విక్రమాదిత్యమేంఠుల దని శార్ఙ్గధరపద్ధతియందును గలదు. దండి శూద్రకభాసుల దని మఱి కొందఱు వ్రాయుచున్నారు. బాలచరితమున నిది యుండుట మనకు విదితమే. భాసనాటకము లన్నియు మనకు దొరకి యుండలేదు. ఇంకను గల వని పండితులు వాదించుచున్నారు. చాటువుల నాధారముగఁ గొని భాసనాటకకర్తృత్వమును నిర్ణయింపరా దనియే నిశ్చితాంశము.

12. భాసునిదేశకాలములు.

విమర్శితాంశములవలన భాసుఁడు కాళిదాసున కొకటిరెండు శతాబ్దములయినను బూర్వుఁడై యుండవలయును. అశ్వఘోషున కర్వాచీనుఁడు. భామహదండివామనులకుఁ బూర్వుఁ డని వేఱ చెప్పనవసరము లేదు. భరతపాణినిపతంజలు లతనికిఁ బూర్వులు. క్రీ. పూ. 5,6 శతాబ్దముల భాసుఁ డుండె నను గణపతిశాస్త్రిగారివాద మతిశయోక్తి. శైలివలనను, గథావిధానాదులవలనను, బ్రాచీనుఁ డని యంగీకరింపవలసినదే. ఆశ్చర్యచూడామణి మత్తవిలాసాదుల కాలమున నీనాటకచక్రము రచియింపఁబడె ననుట సాహసము. ప్రాచ్యపాశ్చాత్యపండితులలోఁ బెక్కురు కాళిదాసుఁడు క్రీ. శ. 4 శతాబ్దమువాఁ డనియు, గుప్తరాజులకాలమున నుండె ననియు నిశ్చయించిరి. క్రీ. శ. మొకటిశతాబ్దము ప్రాంతమువాఁ డను వాదమును గలదు. కాళిదాసునికిఁ గొన్నిశతాబ్దము లయినను బూర్వుఁ డగుట భాసుఁడును క్రీ. శ. 1, 2 శతాబ్దములవాఁ డనినచో సత్యేతరము గా దని తోఁచుచున్నది. భాసుని ప్రాకృతభాషను విమర్శకదృష్టితోఁ బరిశీలించి లెస్నీ, సుక్తంకరు, ప్రింట్జి మొదలగువారీనాటకములఁ గల ప్రాకృత మశ్వఘోషుని కాలమునాఁటికిఁ జేరువగ నున్నదనిరి. దానినిబట్టి ఫ్రాల్నరు, కీత్, మున్నగువారు భాసుఁ డశ్వఘోషునికిఁ దరువాతను గాళిదాసునికిఁబూర్వము నుండియుండు నని తలఁచిరి.

ప్రాచీనకవులవలెనే యీతనిదేశ మెద్దియో తెలియుటలేదు. దాక్షిణాత్యుఁ డనియు, ద్రవిళపంచకావ్యముల మణిమేఖలాశిలప్పధికారము లతనికిఁ దెలియు ననియుఁ గొంద ఱూహించుచున్నారు. శిలప్పధికారమున 'బాలచరితై నాటకంగళిల్' అనుచో భాసనాటకమే సూ

చింపఁబడిన దందురు. ఇందలి యథార్థము భావివిమర్శనములఁ దేలవలసి యున్నది. భరతవాక్యములఁ బ్రశంసింపఁబడిన రాజసింహుఁ డెవరని విమర్శకులు చర్చించిరి. బార్నెట్టుగారు పాండ్యరాజగు ప్రథమరాజసింహుఁ డనియు (675 A. D.) స్టెన్ కోనో (Sten Konow) గారు పశ్చిమ క్షత్రపుఁ డగు రుద్రసింహుఁ డనియు (200 A. D.) నిశ్చయించిరి. మఱి కొందఱు పల్లవు లగు సింహవిష్ణు (590 A. D.) నరసింహవర్మ (646 A. D.) లలో నొకరని వ్రాసియున్నారు. జయస్వాలు, చౌదరి మున్నగు వారు రాజసింహుఁడే కణ్వవంశపు నారాయణుఁ డనియు, నతని కాలము క్రీ. శ. మొదటి శతాబ్ద మనియు, శుంగవంశపురాజ నిర్మూలనమే బాలచరితమునఁ జిత్రిత మనియుఁ దెలిపి యున్నారు. రాజసింహుఁ డనుచో రాజశ్రేష్ఠుఁ డని యర్థము గాని యది యొకరిపేరు గాదని గణపతిశాస్త్రిగారి మతము. ఈవిమతము లన్నియు విమర్శనీయములు. అందులకుఁ దగిన యాధారము లింకను మనకు లభింపలేదు.

భాసనాటకముల 'యవనికా' పదప్రయోగమువలనను, యవిమారకమున నగ్నశ్రమణుల ప్రసంశ యుండుటవలనను, విశ్రామశబ్దమునకు మాఱు విశ్రమ మనియే వాడఁబడుటవలను, ఆర్యపుత్ర యనుసంబోధన మశోకునిశాసనములందువలె రాజకుమారపరముగా నుపయోగింపఁబడుటను, బౌద్ధజాతకకథలందువలె యక్షిణీశబ్దము క్షుద్రదేవతాపరముగ నుపయోగింపఁబడుటవలనను, భాసుఁడు ప్రాచీనుఁ డనియు, క్రీ. పూ. 2, 3 శతాబ్దములవాఁ డని ఘటకుగారు వ్రాసియున్నారు. ఇవి ప్రబలమైన యాధారములు గావు. భాసనాటకములఁ గలప్రతిమాగృహనిర్మాణము, పాటలీపుత్రనాగవనవేణువనప్రశంసయుఁ గాలనిర్ణయమునకు సహకారులు కావు.

స్వప్నవాసవదత్తప్రతిజ్ఞాయౌగంధరాయణముల నుదయనప్రద్యోతదర్శకుల ప్రశంసయుండుటచే నవి క్రీస్తుపూర్వము 5 శతాబ్దమున కిటీవల రచియింపఁబడినవి. నాటకములఁ గలప్రాకృతమునుబట్టియు మిగిలిన

విషయములనుబట్టియు లెస్నీ, వింటర్నిట్జి, స్టెన్ కోనో ప్రభృతులు క్రీ. శ. 2 మొదలు 4 శతాబ్దముల నీనాటకరచనము జరిగియుండవలయు నని నిశ్చయించిరి. క్రీ. పూ. 6 శతాబ్దివను గణపతిశాస్త్రిగారి వాదము ను విమర్శకు లందఱు నిరసించియున్నారు. బార్నెట్టుగా రీనాటకములు మత్తవిలాసప్రహసనమునకు సమకాలికము లని యూహించుటచే బా, ద్యరాజగు రాజసింహుఁడే భరతవాక్యమునఁ బేర్కొనఁబడిన రాజసిం హుఁ డనిరి. శ్రీ కుప్పుస్వామిశాస్త్రిగారు ఆశ్చర్యచూడామణి యభి షేకనాటకములఁ గలసామ్యములను, గేరళనాటకచక్రవాదమును ముఖ్య ముగ నాధారముగఁ గైకొని భాసశక్తిభద్రుల నైక్యతను స్థిరపఱుప యత్నించిరి సహృదయులు, ఆశ్చర్యచూడామణి మత్తవిలాసముల భాస నాటకములతోఁ బోల్చిన నీవాదములు నిలువనేర వని తెలిసికొనఁ గల రు. ఈనాటకచక్రమంతయు నిటీవల క్రీ. శ. 10 శతాబ్దమున రచింపఁబడి ప్రాచీనుఁడగు భాసుని కంటఁగట్టఁబడిన దను పండితరామావతార శర్మ గారి వాదమును గొందఱు విశ్వసించుచున్నారు. నాటకము లేక కర్తృ కము లగుటవలనను, స్వప్నప్రతిజ్ఞాదులు సుప్రసిద్ధాలంకారికులకుఁ దెలి యుటవలనను బలువు రివి భాసరచితములనియే యంగీకరించియున్నారు. ప్రస్తుతవిజ్ఞానమును బట్టి భాసునికాలము క్రీ. శ. 1, 2 శతాబ్దములై యుండు నని నిశ్చయించుటయే సమంజసము. మృచ్ఛకటికము చారుదత్త ముపై నాధారపడిన దని మన మంగీకరించినచో నదియుఁ బై కాలనిర్ణ యమునే బలపఱచుచున్నది.

కర్ణధర్మరాజవృత్తము.

— కీ. శే. తాడూరి లక్ష్మీనరసింహారావు పంతులుగారు —

శ్లో. అవృత్తి ర్భయ మంత్యానాం । మధ్యానాం మరణా ద్భయమ్
ఉత్తమానాం తు మర్త్యానా । మవమానా త్పరం భయమ్.

అని వ్యాసమహాభారతోద్యోగపర్వములో ముప్పదినాల్గవయధ్యాయములో నేఁబదిరెండవశ్లోకము గలదు. ఇది విదురుఁడు ధృతరాష్ట్రునితోఁ జెప్పినమాట. దీనికి నా తెలుఁగుపద్యము:—

క. చను వృత్తి యనుచు జడియుచు
మనుజాధముఁ డరయ జడియు మధ్యముఁడైనం
జను ప్రాణం బని మానము
చను నని యుత్తముఁడు జడియు జగతీనాథా.

ఇందలి కఠినపునియమమును బట్టి కుంతీపుత్రులైనకర్ణధర్మరాజులిరువురలోను గర్ణుఁ డుత్తముఁ డని చెప్పఁదగును. ధర్మరాజధముఁ డని చెప్పవచ్చును. చూడుఁడు:—

శ్రీకృష్ణుఁడు హస్తినాపురములోని కౌరవసభకు రాయబారిగాఁ బోయి తాను జెప్పినసంధిమాటలు నిష్ప్రయోజనము లౌటయుఁ గౌరవుల వీడి పాండవులకడకు మరలఁ బోవుచోఁ దన మేనత్తయైనకుంతియింటికిఁ బోయి యయ్యమపాదముల కెఱఁగి,

గీ. నేనున్మరులు గ్రహణీయములు స
హేతుకంబులు సాము నంతేని యొక్క
పలుకు లెన్నేని తెలుఁగులఁ బలికినార
మొల్లఁ డయ్యెను వాని సుయోధనుండు.

గీ. వానికిని వానిపక్షంబు నూనినడచు
నందఱకు నిండెఁ గాల మోయమ్మ యింక
నీదు సెలవును గైకొని నేను వేగఁ
బాండవులయొద్దకుం బోవువాఁడఁ దల్లి.

నీ వేమిచెప్పితని నేను వారికిఁ జెప్పవాఁడఁ జెప్పుమా యని యడుగుటయు నయ్యమ యుధిష్ఠిరునితోఁ జెప్పవలయు మాట లిట్లు కృష్ణునితోఁ జెప్పెను:—

తనయా! ధరణీపాలనమున నయ్యెడు నీకుధర్మము సమస్తమును హీన మగుచున్నది. దానిని వృథాపుచ్చఁబోకుమా! అర్థ మెఱుఁగక వేదాధ్యయనము చేయు నయ్యుపండితుని వల్లిచేఁ జెడిన బుద్ధివోలెను నీ బుద్ధి ధర్మమొక్కటియే చూచుచున్నది.

మ. అరయన్ ధర్మము ధాత మీకు నెటు లన్నా మున్ను సృష్టించె నో
సరగం గాంచుమ క్రూరకర్మముల నిచ్చల్ సేసి సర్వప్రజా
బరిపాలింపఁగ బాహువీర్య మదియొప్పన్ జీవనోపాధిగా
గరిమం జేసి సృజించె క్షత్త్రియులఁ గొడ్డా బాహులందుండి తా.

ఏనీయర్థంబునఁ బెద్దలచే నొకయుపమ విన్నదాన నది చెప్పెద వినుము. మున్ను వైశ్రవణుఁడు ముచికుందుఁ డను రాజర్షి కీభువనం బెల్లఁ బ్రీతితో నిచ్చిన దానిం గైకొన కతండు బాహువీర్యార్జితంబై పరఁగు రాజ్య మొకండ యేను గుడువంగ వలచెదఁ గాని యొండొల్ల ననవుడు వైశ్రవణుఁడు కరమ్ము ప్రీతుఁడై విస్మయంబందె. తరువాత భుజబలంబున ధర యెల్లం జయించి క్షత్త్రధర్మం బెఱయ నిరతిం జరపుచు ముచికుందరాజు ధన్యతతోఁ బరిపాలనంబు చేసెను.

గీ. క్షత్త్రధర్మంబు చేతను గయ్యమాకు
కొడుక పితరుల ముంపఁబోకు మహకీర్తి
బుణ్య మెల్లను గోల్పోయి పొందఁబోకుఁ
డీవుఁ దమ్ములుఁ బాపులు పొందుగతిని.

ఇట్లు చెప్పి విదులోపాఖ్యానం బను నొక తొల్లింటియితిహాసం బామూలాగ్రంబుగఁ జెప్పి యదియుఁగూడ ధర్మరాజునకు బోధింపు మని కుంతి కృష్ణుని నియోగించెను. అయ్యితిహాసంబు విదుల యను నొకమూర్ధాభిషిక్తురాలికిని సంజయుండను నయ్యమపుత్త్రునకును జరిగినసంవాదము. దానికంటెఁ బ్రశస్తంబైనదియు నెక్కుడైనదియు సంవాద మెందును లే దని యయ్యమయే చెప్పెను. అది వినిమెనేని రాజవంశమునఁ

బుట్టిన యెల్లవాఁడును వీరము దాల్చి తోఁడేలు మేఁకపిల్లమీఁదఁ బడెను వడువునఁ దనవైరిమీఁదఁ బడి ముక్కముక్కలుగఁ జీల్చివలయు నని బుద్ధి పుట్టినవాఁ డగును. అది వ్యాసమహాభారతంబులో 148 పద్యంబులు గల యుపాఖ్యానము. మిక్కిలి శ్రావ్యముగను ధర్మయుక్తముగను బల్కిన కుంతిపలుకు లెల్ల విని పరమహర్షంబు నూపి యయ్యమకు నమస్కరించి యథావిధిగఁ బ్రదక్షిణించి భక్తినెఱపి సింహాఖేలనగమనంబున నయ్యమసదనంబుననుండి కృష్ణుఁడు వెడలి యుపప్లావ్యంబునకుఁ బోయెను.

అట్లు కుంతీసదనంబునుండి వెడలునపుడు కృష్ణుఁడు తనవెంట నున్న భీష్మాదికురుపుంగవాళిని విడిచి కర్ణుని దనరథముమీఁద నెక్కించికొని సాత్యకిసహితము పోయెను. హస్తినాపురము దాఁటిన పిమ్మట రథము నిలిపి కర్ణునితో నెంతయేని సేపు మంత్రము చేసెను. ఆమంత్రములో మృదువులై ప్రియములై ధర్మయుక్తములై సత్యములై హితములై యెడఁద కింపులై తుదకుఁ దీక్ష్ణములునై యొప్పుచుండెడి పలుకులు కర్ణునితో నిట్లని రహస్యంబుగఁ బలికెను.

"తండ్రీ! బ్రహ్మపారగులైన బ్రాహ్మణులను భక్తితోడను నీతితోడ నుపాసించినవాఁడవు. ఈర్ష్యఁ దాల్పని మతిచే దత్త్వార్థ మెల్లఁ దెలిసికొన్నవాఁడవు. సనాతనవేదవాదముల నెఱింగినవాఁడవు. ధర్మశాస్త్రంబులం గల ధర్మసూత్రముల నెల్లఁ బరిపూర్ణంబుగ గ్రహించినవాఁడవు. అనఘా! కన్యయందుఁ బుట్టిన కానీనునకును సహోఢుఁడైన వానికిని నల్లకన్యనుఁ బెండ్లియాడినయాతఁడే తండ్రి యని శాస్త్రవిదులు చెప్పుదురు. నాయనా! నీ వట్లు పుట్టినవాఁడవగుటచే ధర్మముచేతఁ బాండుపుత్రుఁడ వైతివి. ధర్మశాస్త్రనియతిచే నీవే ధరణీశుఁడవు. రాజ వగుదువు. కాన పార్థులయొద్దకు రమ్ము. నీకుఁ దండ్రివంకను పార్థు లున్నవారు. తల్లివంకను వృష్ణు లున్నవారు. ఈయుభయులును నీవారే గాని లాఁతివారు గాదు సుమా! ఇందుండి నాతోడ రమ్ము. యుధిష్ఠిరుని కంటె నీవు ముందుపుట్టినవాఁడ వనియుఁ గౌంతేయుఁడ వనియుఁ బాండవు లెఱుఁగుదురు గాక. భ్రాతలైన నా యేవురును ద్రౌపదీపుత్రులును నపరాజితుఁడైన సుభద్రాసుతుండును భక్తితో నీపాదములు పట్టువారు. పాండవపక్ష

మందుఁ జేరినరాజులును రాజపుత్త్రులును వృష్ణివరులును నంధకులును నీయెల్లవారును నీరెండుపాదములు పట్టికొనువారు. హిరణ్మయాన్యుద కుంభరాజియు నౌషధ్యబీజరత్నపీఠరథములును దండ్రీ! నీయభిషేచనము కొఱకురాజన్యులును రాచకన్నియలును మోఁచికొని రాఁగలవారు; మఱియుఁబట్టపురాణియైనద్రౌపదీదేవి దయితయై నిన్ను నాఱవయవసరము నఁగలయఁగలదు. బ్రాహ్మణోత్తముం డైనధౌమ్యుం డాజ్యాహుతిఁజేయువాఁడు. నాల్గువేదములును జదివినభూసురేంద్రులు నీకభిషేచనము సేయువారు. మఱియు బ్రహ్మకర్మస్థితుం డైనపాండవపురోహితుండును బూరుషసింహులైన యేవురుపాండవులును ద్రౌపదిపుత్త్రు లేవురును బాంచాలురును జైత్యులును నేనును నిన్నుఁ బృథ్వీపతిగా మిక్కిలి నైపుణ్యముతోఁడఁ బ్రేమపూర్వకముగా నభిషేకించెదము. అనఘా! శంశితవ్రతుఁడైన ధర్మరాజు నీయనుమతిని రాజ్యమేలుచు నిన్నుఁగొలువ నిమ్మా! శ్వేతచామరము చేతఁ బట్టి భక్తితో నీవెనుకను నీరథముమీఁద వానిని నిలువ నిమ్మా! నీవభిషిక్తుఁడవైన పిదప స్వచ్ఛమైన ఛత్త్రంబు నీశిరముమీఁదఁ బట్టుచు నాగాయుతబలుం డైన యమ్మహాబలనందనుని భీమసేనుని నిలువ నిమ్మా! వెలిమావులఁ గట్టిన యదియుఁ బ్రక్కలను బులితోలు గప్పఁ బొలిచెడునదియు గలగలలాడు గజ్జెలు గలదియు నగునీరథమును సురేంద్రపుత్త్రుఁ డైనయర్జునుని నడపనిమ్మా తండ్రీ! జనని గర్భములో నున్నసమయమందే యస్త్రవిద్యసమస్తంబు నభ్యసించి తండ్రిని మఱపించు నల్ల సుభద్రాకుమారు నీసన్నిధిని నిత్యంబు నిలువనిమ్మా! నకులసహదేవులు నుపపాండవులును మఱియు నెల్లపాంచాలురును మహారథుండై వెలుఁగొందు శిఖండియు నీవెనుక నడచుచుండువారు సుమీ! మఱియు నేను గూడ నీవెనుక నడచువాఁడను. సర్వవృష్ణ్యంధకసహితముగ దశార్ణులును దాశార్హులును నీపరివారమందుఁ జేరుదురుసుమీ!

గీ. జపములును హోమములు లెస్స సలిపికొనుచు
సలిపికొనుచును వివిధమంగళము లెల్ల
భ్రాతృగణమైన పాండవరాజితోడ
ననుభవింపుము సర్వరాజ్యంబు కర్ణ.

గీ. గౌరవంబార సూతమాగధులు బహువి
ధముల స్తుతిసేయుదు రుగాక తగఁగ నిన్ను
నవని వసుషేణుఁడని విజయుం బటంచుఁ
బాండవులఁ జేయఁగానిమ్ము ప్రకటనమ్ము.

గీ. తారకాపరివృతుఁ డైన తారకాధి
పతియుఁ బోలెను బాండవపరివృతుండ
వగుచు నేలుమా నీవ రాజ్యంబు గొంతి
సంతసింపఁగఁ జేయుమా గొంతికొడుక.

గీ. అన్న నీమిత్రులఁ బ్రహర్ష మందనిమ్ము
వ్యథము బొందఁగనిమ్ము నీవైరిగణము
నాయనా భ్రాతలైన పాండవులతోడ
భ్రాతృభావంబు నెఱపుమా పరఁగ నేఁడ.

కర్ణుఁడు కుంతీపుత్రుఁ డగుట రహస్యముగఁ దెలియఁజెప్పి వానిని పాండవపక్షమునకు రమ్మని యివ్విధంబున శ్రీకృష్ణుండు మృదువులును ప్రియములును ధర్మయుక్తములును సత్యములును హితములును హృదయమున కింపులును నైయొప్పుచుండెడు మధురవాక్యంబులతోఁ బ్రోత్సాహముచేయుటయుఁ దానుఁ బాండవపక్షముఁ జేరుటకుఁ గలప్రతిబంధకములను సహేతుకముగఁ జెప్పి తనరహస్యము వెల్లడిచేయవల దని కర్ణుఁడు కృష్ణు నిట్లు వేఁడికొనెను.

మహానుభావా! నిశ్చయంబుగ నాపై సౌహృదమునను బ్రణయంబునను సఖ్యమునను నాశ్రేయస్సును గోరియే చెప్పినవాఁడవు. నీచెప్పినట్లు ధర్మముచేతను శాస్త్రవిధానముచేతను బాండుపుత్రుఁడ నని యెఱుంగుదును. సూర్యునివలన నన్ను గర్భముదాల్చి జాతుండ నైన యంతన యాతనిపల్కులనే నాకు ముప్పగునట్టి విధమున నన్నుఁ గుంతి విడిచెను. అధిరథుఁడను సూతుఁడు దైవవశంబున నన్నుఁ జూచి తన గృహమునకుఁ గొంపోయి మిక్కిలి ప్రేమముతోఁ దనభార్యయైన రాధ కప్పగించెను. నామీఁది ప్రేమచే నప్పు డయ్యమ కద్భుతంబుగఁ బాలు ద్భవించెను. నామూత్రపురీషంబులు తనమేన నింక నయ్యమయ తాల్చె

ను. ధర్మవిదుఁడును ధర్మశాస్త్రశ్రవణరతుఁడును నగుచుండువాఁడైన భువ బోఁటివాఁ డల్లకాంతపిండంబు వడఁగొట్టఁ గడఁగనగునే? రాధవోలెనే సూతకులజాతుఁడైన యధిరథుఁడును నన్ను నందనుఁడుగఁ బ్రేమతోఁ జూచుచున్నాఁడు. నేనుంగూడ వానిని దండ్రిగఁ జూచుచున్నవాఁడ. శాస్త్రవిధానముచే జాతకర్మాది సంజాత మెల్లఁ బుత్రప్రీతిచే నాతఁడే నాకుఁ జేయించినవాఁడు. ద్విజులచేత నాకు సుషేణుఁడని పేరు పెట్టించినవాఁడు. ఆతఁడు చెప్పినట్టి కన్యలను యౌవనవేళ నేను పెండ్లియాడినవాఁడను. ఆసతులయందుఁ బుత్రపౌత్రులను గూడఁ గన్నవాఁడను. నామనస్సును నాకామబంధనమ్ములును వారిమీఁదనె లగ్నంబు లయ్యెను. మహానుభావా సకలభూమండలము నాకు దొరకినను స్వర్ణరాసులు దొరకినను హర్షముచేతఁగాని భయముచేతఁగాని నే నల్లబంధనములు ద్రెంపనుత్సహింపఁజాలను.

ధృతరాష్ట్రవంశంబునందు దుర్యోధనసమాశ్రయంబుచేత రాజ్యంబు పదుమూఁడుసంవత్సరము లకంటకమ్ముగ నాకుఁ గుడువంగఁ గలుగనయ్యెను. సూతజాతిపురుషులతోడన కలసి యనేక యజ్ఞములు చేసితిని. వారితోడన కలసి యావాహవివాహములు సలిపినవాఁడను. నన్ను నమ్మి సుయోధనుఁడు పాండవులతోడ వైరమ్ము పెట్టికొని నిర్భీతిగా యుద్ధప్రయత్నము లాదరించెను. ఈకారణంబుచేఁ జుమా బీభత్సుతోడ ద్వైరథంబున నెదిరి పోరుటకు నన్నుఁ బరమశాత్రవుఁడుగా దుర్యోధనుఁడు కోరికొనియెను.

చ. అనయము చావువచ్చు ననునట్టి భయంబునఁ గాని బాంధవం
బనునిమచేతఁ గాని యని నో సజయం బనుభీతిఁ గాని నా
కనువుగ రాజ్యమబ్బు నను నాసనుగాని జనార్దనా సుయో
ధను నెడ బుద్ధిమంతు నెడఁ దప్పఁగ సత్యము నుత్సహింపఁజా.

అన్యోన్యవధ మాచరించుటకు మే ముభయులమును బ్రతిజ్ఞ చేసి యుంటిమి గావున నే నిప్పుడు బీభత్సునితో ద్వైరథంబు చేయనైతినయేని యప్రమేయబుద్ధీ యాతనికిని నాకును నిర్దతికును దగని యపకీర్తి వచ్చును. నామేలు కొఱకే చెప్పితి నీమాట లసంశయమ్ము. పార్థులు

దాఁమును నిట్లు చేయఁగలవారు. ఇది తథ్యము. అయినను నేను గుంతీసుతుండ ననునీవిధమైన సంభాషణము మనలోనే యుండుఁగాక. యుధిష్ఠిరునకుఁ దెలియనీయకుము. ఏమిటికంటే నేను గొంతికి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడ నని తానెఱిఁగెనేని జితేంద్రియుండును మహాధర్మాత్ముండును నగువాఁడు రాజ్యమును గ్రహింపఁడు. ఈమహారాజ్యము నాకిచ్చితివేని యేను దుర్యోధనునకే దాని నిచ్చువాఁడను. అట్లుగాకుండ ధర్మాత్ముఁడైన ధర్మరాజును రాజుఁ గానిమ్ము!

గీ. ఎవని నేత హృషీకేశుఁ డెవని యోధ
లలఘుభుజులైన భీమార్జునులును గవలు
ద్రౌపదేయులు నైరి యాధర్మరాజ
యీపృథివియెల్లఁ దగినవాఁ డేలుటకును.

దృష్టద్యుమ్నాదిమహారథు లెల్లరును నన్నిటికిం గూడఁ బెన్నిధియైన నీవును నీమహాక్షత్రసముదాయ మెల్లను ధర్మరాజువంకఁ గూడితిరి. భ్రాజితం బైనరాజ్యంబు వానిదే యగును. జగతిలో దుర్యోధనుఁడు శస్త్రయజ్ఞం బొకండు సేయఁగలవాఁడు. అల్ల యజ్ఞమునం దమరవంద్యుఁడవైన నీవుపద్రష్ట వగుదువు. అందు మహాధ్వర్యంబుగూడ నీదియే సుమా! సాత్యకి ద్వితీయాధ్వర్యుఁడై నీపంపుసేయువాఁడు. తగుదు నని దుర్యోధనుఁడు దీక్షితుఁ డగును. వానిసేనయే వానిభార్య. రాత్రికంబగు యజ్ఞకర్మంబు ప్రారంభ మైనపుడు ఘటోత్కచుండు శామిత్రంబుచేయువాఁడు. దృష్టద్యుమ్నుఁడు దక్షిణ యగును.

గీ. పార్థులను ధార్తరాష్ట్రప్రియార్థ మేను
మాధవా యంటి ననరానిమాటలకట
అల యకార్యకరణమున కాత్మలోనఁ
బఁతపించుచు నున్నాఁడ బహువిధముల.

క్రీడిచేత నన్ను హతుఁడైనవాఁడుగ నెపుడు గందువో యపుడు యజ్ఞాంతరము జరుగవలయు చయనారంభ మగును. దుశ్శాసనుఁడు ఘోరమైన బొబ్బపెట్టుచుండఁగ వానిరుధిరము భీమునిచే నెపుడు గ్రోలఁబడునో యపుడు సోమపాన మగును. భీష్మద్రోణులను శిఖండి ధృష్ట

ద్యుమ్నులు కూల్చునప్పుడు యజ్ఞావసానమగును. మహాబలుండైన భీమసేనుఁడు దుర్యోధనుని జంపునపుడు యజ్ఞము సమాప్తియగును.

మ. ప్రణుతయశోవిశాల ధృతరాష్ట్రస్నుషల్ మఱి వాని పుత్రస్నుషల్
ఘనులగు భర్తలున్ సుతులుఁ గాలునిప్రోలికిఁ బో ననాథలై
యనయము శ్వానగృధ్రకురరాకులహా క్షితి నేడ్వ రాణితోఁ
దనరుపుహోయి యయ్యవభృథం బగుఁజుమ్మి జనార్దనా తగన్.

గీ. విద్దెచేతను వయసుచేఁ బెద్దలైన
రాచవారల నెల్ల నోరాజసింహ
వ్యర్థమగు చావు చావనీయకుము యిండ్ల
ననఘ నీమూలమునఁ జేసి యక్కటకట.

గీ. నిండయి వెలుంగు నీక్షత్రమండలంబు
భువనముల మూఁటిలోఁ గూడఁ బుణ్యమైన
యీకురుక్షేత్రమందు మహాయుధముల
మొత్తికొని చావఁగానిమ్ము మోక్షదాయి.

మ. అనఘా యెయ్యది చేయఁగావలతు నీ వద్దాని నాక్షేత్రమం
దనయుం బారఁగ నయ్య చేయఁగదె యున్నా దాన భూమండలం
బునయందుం గల యెల్లక్షత్రియగణంబుం గూడ సంఘంబుగాఁ
దనరన్ స్వర్గసుఖంబులం గన సమర్థంబౌను దామోదరా.

క. ఏళ్ళుం గొండలుఁ దగనె
న్నాళ్ళుండును జగతిలో జనార్దన తాన
న్నాళ్ళును మన మీమేల్నడ
వళ్ళవలనికీర్తి యెల్లఁ బరఁగఁగ నుండున్.

ఈమహాభారతాహవంబెల్లఁ గృష్ణా భూమిమీఁద బ్రాహ్మణులు వర్ణనము చేయుదురుగాక! ఆహవముల నుపార్జింపనట్టి యశము క్షత్రియులకు ధనంబై జరగుచుండును. మనయీసంభాషణము రహస్యముగ దాఁచి యుద్ధముఁ జేయుట కయ్యర్జును నాయెదుటకుఁ దెమ్మా!

అని యిట్లు స్వార్థపరిత్యాగము సేయుచుఁ బాండవులయెడ స్నేహము సూపుచు యశఃకామియై యకాముఁడై కర్ణుఁడు పలికినదంతయు విని శ్రీకృష్ణుం డించుకనవ్వు నవ్వుచు భీకరంబుగ నిట్లనియెను. నీకు రాజ్యప్రాప్తికిఁ గా నుపాయంబు నేను సంతోషముతోఁ జెప్పిన నీతల కెక్కదయ్యెను. కర్ణా! రాజ్యము సర్వము నేనే నీకీయఁగ దానిని నీవొల్లవో? ఇఁక ను బాండవులకు జయ మగును. ఇం దించుకయు సందియంబు లేదు. అర్జునుని వానరభ్రాజితంబైన జయధ్వజం బిప్పుడె యెత్తఁబడియెను.

చ. తనరఁగ విశ్వకర్మ యలదానవశిల్పినవాఁడు మాయ దా
న నది ప్రకాశమానమయి నాకపతిధ్వజమట్లు నిల్చుఁ దా
ననిశము దానిమీఁదను భయానకవర్ణ జమూవహంబులై
చనియెడు దివ్యభూతములు చాలఁగ నున్నవి ధర్మనీయముల్.

మ. తనరన్ నిల్చును నడ్డ మా ధ్వజము రాధాపుత్ర తా నేక యో
జనమా రూపముదాల్చి యగ్నిశిఖలన్ సర్వాశలం దా నిరో
ధనముం జేయుచు శైలవృక్షములచేతన్ బొందకే యడ్డమున్
ఘనసౌభాగ్యము దాల్చినట్టి యదియై కర్ణా వెలుం గొందుఁజూ.

మ. అని శుభ్రాశ్వముఁ గృష్ణసారథికమౌ నా తేరిపైనుండి ఫ
ల్గునుఁ డైంద్రంబును నాగ్నిమారుతములం గొట్టంగఁ గం డెప్డుపి
డుగును బోల్గాండివనాద మెప్డు విను దప్డే శూన్యమే యౌఁ జుమీ
వినుతం బైనకృతంబు ద్వాపరమునన్ విఖ్యాతమౌ త్రేతయున్.

మ. అనిఁ గుంతీసుతు ధర్మసూను జవహాసోమాద్యన్వితున్ సూర్యతు
ల్యుని దుర్ధర్షు స్వసైన్యపూగమును నెంతో గాచుచున్ వైరిసే
నను దున్మాడఁగఁ గందు వెప్డు డపు డన్నా యుండఁబోవే సుమా
వినుతం బైన కృతంబు ద్వాపరమునన్ విఖ్యాతమౌ త్రేతయున్.

మ. అని దుశ్శాసను నెత్తు ద్రావి యపురా యాభీమసేనుండు తా
ను నలిన్ వైరిగజమ్ముమా మదపుటేనుంగుం బలెన్ నృత్యమున్
దనరం జేయఁగఁ గందు వెప్డు డపు డన్నా యుండఁబోవే సుమా
వినుతం బైన కృతంబు ద్వాపరమునన్ విఖ్యాతమౌ త్రేతయున్.

మ. అని వేవేఁ జొరఁబాఱు ద్రోణుఁ గృపు నన్నా భీష్మునిన్ సైంధవున్
జననాథుం డగుతత్సుయోధనునిఁ దా సంరంభ మొప్పార న
ర్జునుఁ డై పడము గొట్టఁగందు వపుడే శూన్యంబులై పోవుఁ జూ
వినుతం బైనకృతంబు ద్వాపరమునున్ విఖ్యాతమౌ త్రేతయున్.

మ. అని నేన్గుల్ వలె వైరితేకులను గర్ణా ప్రయ్యలం జేయుచున్
ఘనులై వెల్గెడు మాద్రిపుత్రు లెపు డన్నా కౌరవానీకమున్
దనరన్ క్షోభము వెట్టఁ గందు వపుడే తథ్యంబుగాఁ బోవుఁ జూ
వినుతం బైనకృతంబు ద్వాపరమునున్ విఖ్యాతమౌ త్రేతయున్.

అని బీభత్సరసం బుట్టిపడఁ బలికెను. కృతయుగమున నందఱును కృతకృత్యులే, ధర్మార్థకామములను నెవ్వఁడు నపేక్షింపఁడు. త్రేతయందు ధర్మమే ప్రధానము. అర్థకామము లానుషంగికములుగా నపేక్షింపఁబడును. ద్వాపరమం దర్థకామములే ప్రధానములు గా నపేక్షింపఁబడును. ధర్మమువాని కంగముగా నపేక్షింపఁబడును. ఇందు కృతము లేదనుటచే మోక్షభ్రంశ మగునని భావము. త్రేత లేదనుటచే ధర్మభ్రంశ మగు నని భావము. ద్వాపరము లే దనుటచే నర్థకామములు గలుగ వని భావము. ఏమిటి కంటే నీయుద్ధములో ధార్తరాష్ట్రుల కందఱకు న వశ్యము మరణము సంభవించుటవలనఁ, పాండవులు కార్యాకార్య వివ క్ష చేయకయే ధార్తరాష్ట్రులను సర్వసంహారముచేయుదు రని భావ ము. నీగొంతు కఱపఁ గోయుదురు సుమీ యని భావము. ఇట్టి భా వంబుతోఁ బరమేశ్వరుం డైనకృష్ణుండు భీకరంబుగఁ బలికెను. ఈరీతిని

పాండవజయము నిర్ధారణచేసి యుద్ధసన్నాహము సేయుఁడని భీష్మాదులతోఁ జెప్పుమని శ్రీకృష్ణుండుఁ గర్ణునితోఁ జెప్పుటయుఁ గర్ణుండు కానున్న పృథ్వీవినాశమునకుఁ దాను మొదలుగాఁగలవారు మూలము లని కృష్ణునితోఁ జెప్పి పాండవజయసూచకనిమిత్తములను వర్ణించి వానిం గౌఁగిలించికొని తనయింటికి మఱలిపోయెను.

గ్రంథస్వీకారము.

1. మోహలేఖ. 2. శ్రీకన్యకాపరమేశ్వరీ స్తవము. కవి, బాల కవి అల్లమరాజు నారాయణరావుగారు, బెజవాడ. 3 శ్రీ విజయవాడ కనకదుర్గాకంఠమాల- గ్రంథకర్తలు. కుందుర్తి వేంకటశాస్త్రిగారు, అల్లమరాజు నారాయణరావుగారును. పేరులనుబట్టియే గ్రంథవిషయము తెలియుచున్నది. కన్యకాపరమేశ్వరీ స్తవము గీతమాలిక. తక్కినవి వృత్తములు. కంఠమాల సర్వత్ర నకారప్రాసయుతములగు వృత్తములతోనున్నది. వెల. మోహలేఖ రు 0 0-6. కన్యకాపరమేశ్వరీ స్తవము రు 0-2 0. కంఠమాల రు 0-0 6- మచ్చు.

మ. కనిపాల్ యుగ్గులు వోసి పెంచి కళలన్ గాఢంబుగా నేర్పి పె
త్తనదారు ల్గను జేసి భాగ్యనిధి తంత్రమ్ముల్ బ్రసాదించి కీ
ర్తిని జేకూర్చెడు తల్లి దండ్రులను భక్తిన్ బూజలన్ సేవలన్
దనియం జేయని యాత్మజుల్ గలిగిరన్ లాభం బభావంబుగా
ఘనశక్తి బెజవాడ శ్రీకనకదుర్గా తల్లి రక్షింపవే.

ఈనారాయణరావుగారు రచియించినది ౨౧౦ కందపద్యముల "వాణీసుధాలహరి" యనునీతిబోధకలదు. అది యింకను నముద్రితము. దానిం బ్రకటించుటలోఁ గవిగారి కెవ్వరు సాయపడి ఖ్యాతినందనుండిరో తెలియదు.

4. ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము:—ద్విపద. ఆదోని, గార్లదిన్న సుబ్బరావుగారు రచియించినది. ఈయన "రామకుమారాభ్యుదయాదు"లు పెక్కులు రచియించియున్నారు. ఉత్తరహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమనఁగా- హరిశ్చంద్రుఁడు కాశినుండి వచ్చిన పిమ్మటికథ. ఉత్తరరామాయణములో రావణాదులవృత్తాంతము దెల్పఁబడినట్లే యిందు- చంద్రమతీ లోహితాస్యుఁడు, వీరబాహుఁడు మున్నగువారి పూర్వచరిత్రము తెల్పఁబడినది. కొమాండూరి అనంతాచార్యులుగారి వచనమునుబట్టి యీద్విపద కావ్యము రచింపఁబడినది.

ఈద్విపదకావ్యమునకు మూలములు పెక్కులు గలవు. కాని, కవి గారి కెవ్వరును గోరినను దెల్పకుండి రనుట శోచ్యము. తాటస్థ్యమును వహియించుట మనవారిలోఁ జాలమందికిఁ గలదు. తక్కెళ్ళపాటి లింగకవి పద్యకావ్యము గలదు. దాని నముద్రితగ్రంథచింతామణిలో నెల్లూరఁ బూండ్ల రామకృష్ణయ్యగారు ప్రకటించి యుండిరి. చంద్రశేఖరకవి ద్విపదయొకటి యున్నదఁట. వీనినిబట్టి రచియించినదే మనయనంతాచార్యుల వారివచనముగా నగపడుచున్నది. హరిశ్చంద్రచరిత్రము పూర్వోత్తరభాగములంగూర్చి లింగకవి గ్రంథపీఠికలో రామకృష్ణయ్యపంతులుగారు విరివిగా లిఖించిరి.

సుబ్బరావుగారు తొల్లి ద్విపదకావ్యములను రచించినకవులం దెల్పుచోఁ గాలక్రమమును విడనాడిరి. అందుఁ బాల్కురికి సోమనాథుఁడు, రంగనాథుఁడు, గౌరన, యిట్లుక్రమముఁ దెల్పిన నెంతయు నుచితముగ నుండియుండును. శ్రీనాథుఁడు "వచియింతు వేములవాడభీమనభంగి" యని తొలుత భీమకవిం జేర్కొనుటచే నిప్పుడు కొందఱు భ్రమపడి నన్నపార్యుని వెనుకకుఁ ద్రోయుచున్నారుగదా:

ఈపుస్తకము నాకృతి ముద్దులుమూటగట్టుచున్నది. ద్విపద చక్కగను ధారాళముగను నున్నది. వ్యర్థపదములు తఱచుగ లేవు. రచనము నిర్దుష్టము. రాయలసీమలోని కవులకున్న శ్రద్ధ మనప్రాంతముల కవులకు లేక యూబిలోని నిగ్రాహకులగుచున్నారు. రచనఁ జిత్తగింపుఁడు.

"దేవి నీ కిపుడు ప్రాప్తించిన వ్యసన, మేవారలు నపనయింపఁగాలేరు
నాకిన్నపంబు వినం దగునమ్మ, భూవిభు నెడఁ గోపము మానుమమ్మ
ఈతనియెడదోష మింతైనలేదు, జ్యోతిష్కులం దప్పు సుంతైనలేదు
ఏవిధర్మంబు వారిల నాచరింపఁ, గవలె నటించు భగవదాజ్ఞగాదె. పు ౭౨

చంద్రమతి పూర్వజన్మమున నొకకాఁపువనిత యనియు నప్పటిపేరు, కలకంధర యనియుఁ గలదు. ఆమె యేకులరాట్నము వడకుట లింగకవి సీసపద్యములో కంటె నింపు మిన్నగ వర్ణింపఁబడియున్నది.

"తోడి చేడెలఁ జూచి దొడ్డరాటంబు, వేడుకఁ దానును బెట్టుకొనుచు న
నేకుల కుపయోగ మేకులవృత్తి, కేకొల గలదని యేకులు వడుకు

రాటము ముందటు రతనంపుఁ జిన్న, పీటపైఁ బూన్చుండి బిసరుహపాణి
కుడికాలరాన్నుంపు క్రొనపీటఁ ద్రొక్కి, యెడమపాజ్జ నిలువు నిలఁ జిక్కఁబట్టి
కడియము ల్గాజులు కట్లు తోడాలు, బడిబడి ఘల్లనిధ్వని సేయుచుండఁ
గుడిచేతితోఁ బిడిఁ గొని త్రిప్పిత్రిప్పి, యెడమకేలఁ జనేకు నెగయాడ్చియాడ్చి
తనమాడ్కి యేకుతో దారంబుతోడ, నమగవిలుపఁగనే దార మప్పుడు నప్రుకు
కదుకుకుఁ బుట్టిన క్షణమాత్రమందు. పుట ౧౪౧

ఈకృతింగైకొనిన శ్రీయుతరాబోటి రామయ్యగారి సాయమున నిట్టిమంచిపుస్తకము వెలువడుటచేఁ బాలకులస్తుతికి వీరెంతయుఁ బాత్రులు.

దీనివెల రు 1-8-0 (చాలనెక్కువయని తలఁచెదము). బల్లారిజిల్లా ఆదోని రావ్‌జీముద్రాక్షరశాలలో దొరకును.

౯. శ్రీవేంకటేశ్వరశతకము:—కర్త శ్రీయుతనల్లా చినరెడ్డినాయఁడుగారు, అమలాపురము. వీరిగురువులు బ్ర॥మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రులుగారఁట. వారిని "విరచించె నెవ్వఁడుత్తరరామచరితాదికములైన బహువిధకావ్యములను" అని 4 వ పద్యములోఁ గొనియాడియున్నారు. కావునఁ బండితశిష్యులకుఁ గవితలో లోపము లుండవుగదా: కల్పనలు రసవంతములు నీతిభక్తియుతములునై యున్నవి. మాదిరి—

సీ. నీట జాడలుదీయు నేటిజాణయైనను
గొండ లక్కులఁ దేల్చు గండఁడైన
నువ్వెత్తు ధరయెత్తు నుక్కడీఁడైనను
సింగమై చెలరేఁగు జెట్టియైన
జగమెల్ల నడుగుదాఁటఁగనీని ఘనుఁడైన
ఘోరాంబునిధిఁగట్టు వీరుఁడైన
నరిరాజవంశ మూటార్చుపోటరియైన
నూళ్ళేల్లోఁ గల్పు నుగ్రుఁడైనఁ
గాలుబిచ్చుల దిగమ్రింగు గండ్రయైన
ఖలుల నిశ్శేషముగఁ దన్ను బలియుఁడైనఁ
గవిముఖంబునఁ గాకెట్లు గాంచుఁ గీర్తి
వేంకటేశ యనంత రవిప్రకాశ.

దీనివెల రు 0-3-0. తూర్పుగోదావరిజిల్లా అమలాపురములో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

6. నెహ్రూచరిత్రము.

శ్రీమాన్ కొమాండూరి శఠకోపాచార్యులు ఎం. ఏ., బి. ఎల్.గారు రచియించినది.

కవిగారు జగ్గత్తథామలు రచించి జగత్ప్రసిద్ధిఁగనవారు. కథా నాయకులను జెప్పవలసినదేమి: పండితజవహరులాల్ నెహ్రూగారు తత్కాలమున బంచఖండాత్మకమైన పృథ్వీభాగమున వెలుఁగుచున్నవారు. లోకమాతయు నాబాలగోపాలము నెఱిఁగియున్న వీరింగూర్చి వ్రాయవలసినదిలేదు. మేము వ్రాయునట్టిది ప్రత్యక్షముగాఁ గాంచుచున్న లోకులకు రుచింపదని చెప్పుచున్నాము. ఉత్తరహిందూస్థానప్రాంతముహిందీభాషలో నహర్ అనఁగాఁ గాలువయఁట దానినింబట్టి వీరివంశమునకు "నహ్రూ" అనుపేరుకలిగిన దనువిషయములోకమునకుఁ శ్రోత్రియగునని తలంచెదము. "కాశ్మీరమునుండి రాజకౌలు అను బ్రాహ్మణుఁడు ఢిల్లీపట్టణముచేరి మొగలుచక్రవర్తికడఁ బండితుఁడై యొకజాగీరును యమున కాలువగట్టున నొకగృహమును సంపాదించెనఁట. ఆయన పాదుషాపిల్లలకు పారసీభాషను నేర్పుచుఁ గాలువగట్టునగృహమున నివసించుచుండెనఁట. అందువలన నావిప్రకుటుంబమునకు కౌలు నెహ్రూ లనుపేరుకలిగి క్రమక్రమముగ కౌలుపోయి నెహ్రూపదము నిల్చినదఁట. ఆపండితకుటుంబ మనుగనిలో వెలువడినయది మోతీ-ఆమోతీ (ముత్యము) నుండి యీ "జవహర్" (రత్నము) ఉద్భవమై వన్నెగాంచినది. ఇది బ్రహ్మజాతిరత్నము. ప్రఖ్యాతికిఁ గొఱంతగలదె: శ్రీమాన్ శఠకోపాచార్యులువారు మఱియు నిట్టి ప్రఖ్యాతపురుషులచరిత్రమును బ్రకటించి లోకోపకృతి యొనర్తురుగాక. దీనివెల అణాలు ౮. కాకినాడలో గ్రంథకర్తగారియొద్ద దొరకును.

—శ్రీరామునిశీలముఇతరుల చరిత్రము బ్ర. దవ్వూరి జగన్నాథశర్మగారు రచించినవి. మొదటిదానికిఁ జెన్నపురి యాంధ్రసభవారివలన బహుమాన మీయఁబడినది. శ్రీరాముని బాల్యము, బంతియాట, అల్పుల యెడ హృదయవైశాల్యము, సత్యోత్కర్షమునకై సుఖనిరాకరణము, పరస్త్రీలయెడ మాతృభావము, ఉత్తమాచారములం దాసక్తి, మిత్రసంపాదనమునందు దూరాలోచనము మున్నగు విషయములు గలవు. 30

పుటల చిన్నిపొత్తము. వెల రు 0-4-0. రెండవది మైలారకులచరిత్రము. అయ్యోరకలని సాధారణముగా వాడఁబడు కులమువారి పూర్వవృత్తాంతమును నిదర్శనములతో వ్రాయఁబడినది. ఈమైలారకులజులకుఁ శాత్రులను బిరుదనామము గలదఁట. పుస్తకము చిన్నదియే గాని విషయము విపులముగా నున్నది. వెల రు 0-2-0 లు కవిగారియొద్ద కాకినాడలోఁ దొరకును

ఇంగ్లీషు కన్నడము నిఘంటువు.

— మైసూరు విశ్వవిద్యాలయమువారు ప్రకటించునది —

కర్ణాటభాషలో కెట్టిల్ గారి కన్నడ-ఆంగ్లేయనిఘంటువు సుప్రసిద్ధమైనది. అది కన్నడభాషావ్యుత్పత్తులను గూలంకషముగఁ దెలుపుచు వానికి సరియైన యాంగ్లేయపదములను గూడఁ దెలుపుచున్నది. ప్రస్తుతము మైసూరు విశ్వవిద్యాలయము, మైసూరుప్రభుత్వమువారిసహాయమున సమగ్రమగు నాంగ్లేయకన్నడ నిఘంటువును సిద్ధముచేయుటకు నిశ్చయించి. అందు మొదటిభాగము 96 పుటలు (డెమ్మి 1/4) గలభాగమును బ్రకటించినది. ఈనిఘంటునిర్మాణము సుప్రసిద్ధకర్ణాటపండితుల సంపాదకీయ వర్గమున కొప్పగింపఁబడినది. ఇంగ్లీషురాని కన్నడుల యుపయోగార్థము, ఇంగ్లీషునందుగల శాస్త్రీయసాంకేతిక చారిత్రకసాంఘిక జ్ఞానధనమును- వినియోగించుటయే యీసంపాదకీయవర్గమువారి ముఖ్యాశయము- పదములను సంగ్రహించునపు డీసంఘమువారు ఆక్స్‌ఫర్డు ఇంగ్లీషుసంగ్రహనిఘంటువును మాదిరిగాఁగొనుచున్నారు. శాస్త్రీయసాంకేతికపదములకు సమానార్థకములు కావలసివచ్చినపుడు సంఘమువారు సంస్కృతములోను మఱియితరదేశభాషలయందునుగల నిఘంటువుల నుపయోగించుచున్నారు. కొన్ని దేశభాషలయందు శాస్త్రీయసాంకేతికపదములను గూర్చి విశేషముగఁ బని జరిగి యున్నను జేయఁదగిన దింకను గలదు. ప్రస్తుతనిఘంటువునందు- ఇట్టిపని కొంతజరిగినందువలన నిదిత్వరలోఁ బూర్తి యైనయెడల చేయఁదగిన పనిగూడఁ బూర్తియగుట తెల్లము. మాయొద్దకివచ్చిన భాగమును బరిశీలింపఁగా నీనిఘంటునిర్మా

ణము సరియగు పద్ధతులపై నడచుచున్నదనియు సంపాదకీయవర్గమువా రీయుద్గ్రంథమును బూర్తిగావింతురనియు నమ్ముచున్నారము.

THE MYSORE UNIVERSITY

ENGLISH - KANNADA DICTIONARY.

Kittel's Kannada-English Dictionary is a well known Lexicon. It deals with all the words in the Canarese language in a fairly exhaustive way and gives their English equivalents. The Mysore University has with the support of the Mysore Government now undertaken to compile an exhaustive English-Kannada Dictionary and has just issued the first part of it comprising 96 pages (¼ Demy). The work is entrusted to a committee of editors chosen for their scholarship. The chief aim of this committee seems to be to make 'The rich store of knowledge—scientific, technical, historical, sociological etc., easily available in English available to the Canarese people who have not had the benefit of English Education'. The committee have adopted The Concise Oxford English Dictionary as their guide in the matter of selection of words. In regard to the equivalents of the scientific terms, the committee is making use of dictionaries and glossaries available in other vernaculars and in Sanskrit. There is no doubt that much work has been done in this direction in some of the vernaculars, but a great deal more remains to be done. The need for this work being completed as early as possible is obvious. Judging from the part now before us, the Dictionary under review seems to be done on right lines and we wish the Editors Godspeed in their meritorious work.

గీ. పురిని బున్నమరేలు బంగరువు మేడ
జాహ్నవీనిర్మలామృతశాలి వైన
ధవళకరమండలకమండలువు ధరింప
నలవిరించికి ంచు. ౨౩

చ. ఉవిదలు రేలు సౌధశిఖరోపరికాంచనచంద్రశాలలం
దివుట విటాలితోడుత నదేశసమాగతచంద్రమండల
స్రవదమృతంబు చేతఁ గొని చందనముం బిసాందఁజేసి మై
నవరగఁ బూయుచుంద్రు ఘనసౌరభము ల్నభ మెల్లఁగప్పఁగన్. ౨౪

చ. పురిఁ గలరాజపుత్రులు నభోగతి వచ్చు విహంగమంబులం
దిరముగఁ జూచి యుండుకడఁ దేలకయుండఁగ నుండవిండ్లఁ గ
స్తురినిగరంపుటుండ లిడి తోట్టన నేయుదు రెల్లదిక్కులం
బరిమళము ల్గుబుల్లొనఁగ బాపురెయందు సుర ల్నుతింపఁగన్. ౨౫

క. హాటకమణిసౌధంబుల
నాటకశాలల నటించు నగరవధూటీ
కోటితులాకోటిధ్వని
మాటికి గుబ్బతిలుఁ బర్వ మబ్బులలోనన్. ౨౬

ఉ. శ్రీలఁ జెలంగు నప్పురము చెంతలఁ గాంతలతాంతమాలికా
శాలి వనాలిపాలికల సారెకు సోలి పిసాలినాలిను
న్గాలిచరించు వేడ్క లెసఁగం గుసుమంబులు గోయుకట్టన
స్త్రీల కపోలఘర్మజలశీకరము ల్పలుమాఱుఁ గ్రోలుచున్. ౨౭

సీ. విటులకుఁ గెలనితంగెటిజా న్ననఁగ మించు
తేనియ లొలుకు వాతెఱలతీరుఁ
గోడెకాండ్రకును ముంగొంగుబంగా రన
మిసమిస ల్గ్రమ్ము నెమ్మేనిరేఖఁ
బల్లవులకు నమిూపసుమేరుగిరు లన
విలసిల్లు గబ్బిగుబ్బలబెడంగు
ననుపుకాండ్రకును జెంతల కల్పలత లన
నొఱపులు నెఱపు బాహువులపొలుపుఁ

బూని సరసుల కఱచేతిమానికంబు
లనఁగ నమృతంబునడబావు లనఁగఁ బెన్ని
ధానము లనంగఁ గంతునిదంతు లనఁగ
వెలవెలందులు మింతు రవ్వీటియందు. ౨౮

క. అందు నిరవొందు హిమవ
న్మందరమలయోద్భవములు మత్తేభంబుల్
మంద్రమృగభద్రజాతు ల
మందకటస్యందమానమదసింధువులై. ౨౯

చ. పురిఁ జరియించు భద్రగజపుంజము ముందఱ డిండిమధ్వను
ల్నిరతముమించఁ దత్తటవినిర్గళదుత్తటదాననిర్ఝరీ
చరదలిఝుంకృతిం గలసి సారెకుఁ దద్ఘనకుంభ...నో
ద్ధురతరవీరలక్ష్మికి గతు ల్దగఁ దాళములొత్తు కైవడిన్. 30

సీ. మోమదిశాగజంబులకు విశ్వంభరా
వలయభారము గొంత చులుకగాఁగ
వెల్లమేనుఁగునకు వేడుక ల్తొలపించు
పాంసువర్ష వినోదభంగి గలుగ
వేలుపుమన్నీని వీటిలోపల నున్న
తరులకు భూరుహత్వంబు దొరకఁ
జద లేటినీటి యబ్జకులంబునకు నెల్లఁ
బంకజభావంబు పరిఢవిల్ల
నిబ్బరం బగు రవళిచే నింగి కెగయ
సారెకు ధరావరాగంబుఁ జల్లుకొనుచు
నశ్వరము రాజమార్గంబు నందు మెలఁగు
నింకు మదములు గురియు వేదండఘటలు. 31

గీ. ఘనములగు గండశైలము ల్దళికలును
బాదముల మేఘములు దంతపటిమ వంశ
గౌరవము పైపరాగము ల్గలిగి మెలఁగుఁ
గుంజరంబులు పురి నడగొండ లనఁగ. 32

చ. నిరతము మీఁటి తోండములు నింగికిఁ జాఁచుట యంబరాపగా
న్తరధవళాబ్జమంచుఁ దమనాథుని బట్టఁగఁ గాదె మానుఁ డీ
కరణియటంచుఁ దారకలు కాళ్లఁ బెనంగు తెఱంగు దోఁప నూ
పురముల ముత్తెముల్మెఱయఁ బొల్చుఁ బురిన్మదవన్మదేభముల్. ౩౩

ఉ. అంబర మంటు నన్నగరి హస్తికులంబు సితాంబుజాతమో
హంబునఁ బట్టుఁ దన్నని సుధాంశుఁడు పూర్ణత డించి పూనుఁ గా
ర్శ్యంబు, సమగ్రుఁడో, మఱియు సారె బిసం బని పట్టునంచు ని
త్యంబును నిల్ల యుండు నొకయప్పుకుఁ దాఁ గనఁ డేకరూపమున్. ౩౪

మ. జవలీలం దనతోడ విగ్రహము నశ్రాంతంబు గావించుగం
ధవహుం ద్రోలు మహోపకారి యగు నాదశ్వేకరస్వామి కె
క్కువ యౌఁగా బనువంచునో మదిని లోకుల్మెచ్చ వాజివ్రజం
బవని న్నేఁకక దాఁటి మింటఁ జను నత్యాశ్చర్యచర్యా బులై. ౩౫

సీ. ఎవ్వారిఁ జూచిన హీరహారకిరీట
హారకుండలముల నలరువారె
యెవ్వారిఁ జూచిన జవ్వాది బుగబుగల్
గలుగుకుంకుమగంధ మలఁదువారె
యెవ్వారిఁ జూచిన దవ్వుల వాసనల్
విసరుపూసరులచేఁ బొసఁగువారె
యెవ్వారిఁ జూచిన నిండుకుందచ్ఛాయఁ
గనుపట్టు వెలిపట్టు గట్టువారె
యెవ్వారిని జూచిన మహామహేంద్రనీల
జాలజాలకయుతహేమసౌధయూథ
సీమ సీమంతినులఁ గూడి కాముకేళి
వేడుకలఁ జెందువారె యప్పీటియందు. ౩౬

వ. ఇప్పగిది నపూర్వశోభావిభవంబునం గనుఁగొననొప్పు నప్పురంబున
కధీశ్వరుండు. ౩౭

సీ. తన దానమహిమ చింతామణి కామధు
క్సంతానముల కోజబంతి గాఁగఁ

దనహేతి సకలదిగ్ధరణీశలక్ష్ములం
దోలెచ్చుటకుం దగుదూతి గాఁగఁ
దననీతిగుణి యుగంధరముఖ్యులకు నెల్ల
శవణిల్లు పఠితపాఠంబు గాఁగఁ
దనకీర్తి ఘననృపాస్థానరంగములకు
నవ్యమౌక్తికవితానంబుగాఁగ
నలరు నాస్వర్గమార్గనిరర్గళైక
రఘుఁడు సంతతరాజాధిరాజదత్త
సారవస్తుసమగ్రమనోరథుండు
దైవతసుతప్రభుండు నా దశరథుండు. ౩౮

సీ. తనకరుణావలోకనలీల ధాఁటిణీ
తలము లోకులకెల్ల దారి గాఁగఁ
దనవినిర్మలకీర్తి ధవళాంశురాశివా
సములకు నేలిక సాని గాఁగఁ
దనవాలు సురకాంతలను వరించు విరోధి
కోటికి మాహూర్తికుండు గాఁగఁ
దనప్రతాపము హుతాశనవనజాతబాం
ధవులకుం గులదైవతంబు గాఁగ
వర్ణన కొనర్పఁ దగుఁ జక్రవాళశైల
వలయితమహీతలనృపాలవర్గఫాల
ఫలకభాగశుభాక్షరాపాదిపాద
నఖరశిఖరుండు దశరథనరవరుండు. ౩౯

మ. చరమాహార్యముఁ బూర్వశైలము జయస్తంభంబు లాచక్రవా
ళరసాచక్ర మవక్రవిక్రమభుజాలంకార మాశాంతసిం
ధురము ల్కీర్తివధూటిమేడలు పయోధు ల్రత్నపుంబంటచే
లరిరాజు ల్పనిపాటలం దిరుగుబం ట్లా మేదినీభర్తకుఁ. ౪౦

గీ. అతనికిని ధృష్టివిజయజయంతు లనఁగ
సర్థసాధకాశోకసిద్ధార్థు లనఁగ

మంత్రపాలకుఁ డనఁగ సుమంత్రుఁ డనఁగ
మంత్రు లెనమండ్రు గలరు సమగ్రమతులు. ౪౧

ఉ. వెండియు నానృపాలునకు వేఱె యమాత్యులు గల్గియుండు రా
ఖండలమంత్రిధీవిభవఖండనకుండితు లాహవక్రియో
ద్దండులు దండనీతిసముదారవిచారకళాధురంధరుల్
కుండలిసార్వభౌమనిభకోవిదసన్నుతవాగ్విజృంభణుల్. ౪౨

ఉ. స్వామిహితంబు శౌర్యమును సత్యము నింద్రియనిగ్రహంబు వి
ద్యామహిమంబు ధర్మము నుదారత ధీరత నీతిరీతి యు
న్నామృదూక్తిజాలసరసత్వము గల్గిన(యట్టి)యానృప
గ్రామణి యంతరంగగతిఁ గైకొని మింతురు వార లెంతయున్. ౪౩

సీ. కలనైన నన్నృతంబు వలుకంగ నేరరు
నేర్తురు సత్యంబు నిలువఁ బలుకఁ
బరధనంబుల కాసపడ రెట్టిపట్టుల
నాససేయుదురు పుణ్యములకైన
వెఱవ రెంతకడింది పేరారులకు నైన
వెఱతురు దురితంపుఁదెఱఁగులకును
కుటిలచిత్తులఁ జేర్చికొన రేమఱియు నకు
టిలచిత్తులనె జేర్పఁదలఁతు రెపుడు
నధిపుమాటలు మీఱక యర్థములను
గోశగృహములు నిండంగఁ గ్రుమ్మరింతు
రమ్మహామంత్రు లఖిలశాస్త్రావలోక
జాతపరిపాకనీతినిష్ణాతమతులు. ౪౪

శా. ఆమంత్రు ల్నయవంతులై సకలకార్యాలోచన ల్సేయఁగా
హేమంబు ల్ధనము ల్విభూషణములున్ హేరాళమై యుండఁగా
సామంతక్షితికాంతు లెంతయును విశ్వాసంబుమైఁ గొల్వఁగా
భూమీమండల మేలె నానృపతి యంభోరాసులే మేరగన్. ౪౫

క. దశశతదృగ్వైభవుఁ డా
దశరథపృథ్వీధవుండు తగఁ దరుణవయో

దశయుంద రిపుల గెలిచెఁ
దశదిక్కులయందుఁ గీర్తిధవళిమ లలమన్. ౪౬

క. కేకయకోసలమగధ
క్ష్మాకాంతుల కన్యకలను సంభ్రమ మొప్పం
జేకొని పెండిలియాడె శు
భాకారవిలాసమదనుఁ డవ్విభుఁ డంతన్. ౪౭

క. అనరపతి సకలక్షితిఁ
దానేలుచు విభవమునకుఁ దగినట్టిసుతుం
గానక ఘనసంతాపము
మానక యుల్లంబులోన మల్లడిగొనఁగన్. ౪౮

ఉ. ఒప్పుము చెల్లఁజేసితిఁ బయోనిధివేష్టితభూమి నంతటం
గప్పము గొంటి వర్ధనలఁ గల్గినరాజులచేత వైభవం
బొప్పుచు నుండుఁబో తనయుఁ డొక్కరుఁడైనను గల్గనేని నా
డెప్పర మైనపుణ్యము ఘటింపఁగఁజేయునె పుత్రసంపదన్. ౪౯

క. బాలకు ఫాలకుటిలలం
బాలకుఁ బాలకును మణిమయంబగు గిన్నెం
గేలఁగొని దాది వెంటన
బాళిం దిరుగంగఁ జూచుఫల మబ్బునొకో. ౫౦

క. రంగు మెఱుంగుల బంగరు
ముంగిట నుంగుటము లూఁది ముద్దుగులుకు లీ
లం గలకల నవ్వుచు మెలఁ
గం గొమరుని జూచుకౌతుకము గలుగునొకో. ౫౧

చ. కలుగునొకో చకోరహితుఁ గన్గొని తెమ్మని పోరువెట్ట దా
దులు గికురించి యద్దమునఁ దోఁచినచంద్రుఁ జూప రెండుచే
తులఁ గొనిపట్టి సంతసముతోఁ దనచేతికిఁ జిక్కెనంచు న
గ్గలికఁ జెలంగు బాలకుని గన్నులఁజూడఁగఁ గల్గుభాగ్యముల్. ౫౨

క. అని యిట్లు సుతులు లేమికి
మనమున వగ నిగుడ నాప్తమంత్రియుగు సుమం

త్రుని బిలిచి యొక్కనాఁ డి
ట్లనిపలికెం దనదుహృదయ మంతయుఁ దెలియన్. ౫౩

చ. వినుము సుమంత్ర నీవెఱుఁగ విశ్వధరాతలచక్ర మంతయుం
బనిగొనఁ జేసి వేడ్క దగఁ బ్రాభవ మిచ్చితి సన్నుఁజాల స
మ్మన సుజనాళికిం దురగమేధ మొకంబును దక్కఁ దక్కుఁగ
ల్గినక్రతువు ల్సదక్షిణలు గీల్కొనఁ జేసితి నెంతసేసినం
దనయుఁడు లేఁ డొకం డయిన దైవకృతం బిటులుండె నేమనన్. ౫౪

క. సుతుల ననుముద్దుఁబలుకులు
శ్రుతులకుఁ జవియైనయట్లు చూడఁగఁ జవిగా
వితరులు వేకుక నెంతే
చతురతమైఁ బలుక నంత చవి భువిఁ గలదే. ౫౫

క. ముద్దునగుమోము నందపు
బొద్దుమెఱుఁగుమేనుఁ జిన్నిబొజ్జయు నెంతేఁ
బ్రొద్దులు జరపెడి జిలిబిలి
సుద్దులు గలబాలకులను జూడ న్వలదా. ౫౬

క. చప్పటులు చఱచి యిటు మా
యప్పలు రమ్మనుచుఁ బిలువ నలకలు నుదుటం
గప్పఁగ నందెలు మొరయఁగఁ
దప్పటడుగు లిడుచు వచ్చు తనయుఁడు వలదా. ౫౭

వ. అని యిట్లు సుమంత్రునితోడం బలికి మఱియును. ౫౮

క. తక్కుఁగల మంత్రివరులను
గ్రక్కునఁ బిలువు మని పల్కఁగాఁ గట్టికవా
రొక్కరిఁ బట్టంగఁ బనుగు
రొక్కటఁ జని వారిఁ బిలువ నుత్సాహమునన్. ౫౯

సీ. వెన్నముద్దలు వోలె సన్నసుగ్గడితంపుఁ
దెలిచల్వబటువుపాగలు పొసంగ

నునుపాలెయచట్టలును వాని కొనరిన
వలిపెపచ్చడములఁ జెలువ మెసఁగ
నొండొంట నరవచ్చుచున్న చెంపల గొప్ప
నీలాలప్రోగులనిగ్గుదొలఁక
నృపముద్రలఁ జెలంగు నవరంజిముద్దుటుం
గరములు కరములఁ గరము మెఱయ
శుద్ధవేషంబుతోడఁ బ్రసిద్ధులైన
సచివు లధిపుహజారంబుసరణి దఱిసి
క్రమమొనరఁ గొన్నికక్ష్యాంతరములు గడచి
యంతహెగ్గళ్లు వచ్చి రమ్మనుచుఁ బిలువ. ౬౦

క. హేమమయ మందిరంబునఁ
గామిను లిరువంక మేనికళలు దొలంకం
జామరలు వీవఁ గొలువై
శ్రీమెఱయుచు నుండు నృపతిఁ జేరి వినీతిన్. ౬౧

వ. మ్రొక్కి సమ్ముఖంబున మణిమయస్తంభంబుల హత్తుకొని నిలిచినం
గనుంగొని నృపపుంగవుండు వారలతోడ నట్లన పలికి పుత్త్రార్థం బశ్వ
మేధంబు సేయవలయు సుమంత్ర మంత్రజ్ఞులైన భూసురవరుల నాగు
రువుల నందఱం దోడి తెమ్మనిన సుమంత్రుండు నప్పుడ పుడమిలోప
లం బ్రసిద్ధులు సకలమంత్ర పద్ధతిప్రవీణులు నగుబ్రాహ్మణుల నధిక
తపోనిష్ఠు లగు వసిష్ఠవామదేవజాబాలిప్రముఖులం దోడు తెంచినం
గాంచి దశరథుండు వారల నెదురుకొని తెచ్చి యుచితాసనంబులం
గూర్చుండ నియమించి నమస్కరించి యి ట్లనియె. ౬౨

గీ. భూమిసురులార సంతతి లేమిఁజేసి
తత్తళింపం దొడంగెడుఁ జిత్త మిపుడు
తురగమేధంబు సేయ నుద్యోగ మున్న
దమ్మఖవిధాన మి ట్లని యానతిండు. ౬౩

వ. అనిన వార లి ట్లనిరి. ౬౪

(62) "కందులకును నెఱ్ఱమట్టి కావలయునె కా"

క. ముందుగ మాటలబిగువులు
నెందుకురా యూడె దీవు నేర్పడి నాతో
నందఱుఁ బొర్లరె మట్టిని
గందులకును నెఱ్ఱమట్టి కావలయునె కా.

మల్లయుద్ధమందు సాదనకాఁడు మతియొకనిం జూచి నీదిట్టతనము నాతోఁ జెల్లదు. ఎఱ్ఱమట్టిలోఁ బొరలినవారి నెందఱనో చూచినాఁడను. కందులుకూడ నెఱ్ఱమట్టి పూసికొని యున్నవి. నీ వెంత నీసాదన మెంత యని తిరస్కారము.

(63) "రామునికోపము వసిష్ఠుల నొప్పించెఁ"

క. సేమముగ విందు పెట్టిన
నామౌనివరేణ్యుఁ గోవు నడిగిన నీయక్
ఏమఱక యుద్ధభూమిని
రామునికోపము వసిష్ఠుల నొప్పించెఁ.

రాముని=రాజమౌని. విశ్వామిత్రుఁడు, రాముని=విశ్వామిత్రుని కోపము; వసిష్ఠునకు బాధక మయ్యె ననుట. కాని రాముని=దశరథరామునియొక్క అని కాదు. యుద్ధభూమిని, రా=రాఁగా మునికోపము అనియుం జెప్పవచ్చును.

(64) "కరపదవదనముల నొక్క కట్టియ దూసెఁ"

క. సురతాణి లగ్గవెట్టఁగఁ
గఱకౌ ములు నాటఁ బంటఁ గఱచుక తీయన్
పెఱవాఁడు వేయ నవ్వడు
కరపదవదనముల నొక్క కట్టియ దూసెన్.

ముల్లు నాటికొనినందున నొక్కఁడు కాలిని జేతిలోఁ బట్టుకొని పంటితో నాముల్లాడఁదీసికొనుచుండ వేఱొకఁ డాతనిపై నంపకట్టియ వైవ ముల్లుతీసికొనువాని కరము, పదము, వదనము నీమూఁటియందు నొక్క బాణమే గుచ్చి చనినది.

(65) "పులినిబడె గుంటు పందియు నెలుఁగు నీల్గె."

గీ. పులికిఁ జూఱుకంటఁ జెంతల మెలఁగువాని
పైఁబడక మాన దిది వినఁబడిన మాటె

మాటుమఱుఁగునఁ బొలకువ మీఁటమీటఁ
బులినిఁ బడె గుండు పందియు నెలుఁగు నీల్గె.

పులి, పంది, యెలుఁగును నీరుత్రాగుచుండఁగా వేఁటకాఁడు మాటుననుండి తుపాకి మీట మీటినాఁడు. గుండు పులిమీఁదఁ బడినది. అది కోపముచే దగ్గఱనున్న పందిని, ఎలుగును జంపి తాను జచ్చినది.

(66) "వీఁపునఁ జను లుండె గోళ్ల వెంట్రుక లుండెన్."

క. ఆపురుషుం డావడఁతిని
వైపుగ సిగ వేయు మనుచు వచియించెను దా
రాపద్మాక్షికిఁ జంకురు
వీఁపునఁ జనులుండె గోళ్ల వెంట్రుక లుండెన్.

సిగ వేయుటకు వెనుక నున్న దానిస్తనము లాతనివీఁపున నున్నవి అమెగోళ్లలో వెంట్రుకలున్నవి.

(67) "రథమునను బండి తినుట చిత్రంబుగాదె"

గీ. సారసాక్షిరో నీమగఁ డూరలేఁడు
బహుదినాలుగ నదియు నీవట్ల వాసి
శంకరునివింటితునక శరచ్ఛవిని గనుట
రథమునను బండి తినుట చిత్రంబుగాదె.

ఒకస్త్రీ గర్భముదాల్చి బయ్యంకలగుణముచే మన్ను తినుచున్నది. అమె మగఁ డూరలేఁడు. ఉండిన భయముచేఁ గొంతమానును, అని భావము. శంకరునికి భూమి రథము సూర్యచంద్రులు బండ్లు అని త్రిపురసంహారకాలపురాణకథ గలదు. రూపకాతిశయోక్తిగా రథమును అనఁగా భూమిని (మట్టిని) బండి=అనఁగాఁ జక్రమైన చంద్రుఁడు (ముఖము) తినె ననుట-

(68) "అశ్వినికి వెన్కలో నుండునది యొసంగె."

గీ. ఎచటనే యుండివచ్చె నీయెమ్మెకాఁడు ?
పుబ్బ కావలిదిక్కుకుఁ బోయివచ్చె.
నేమి కానుక యొసఁగెనే యింతి నీకు ?
నశ్వినికి వెన్కలోనుండునది యొసంగె.

పుబ్బకావలిదిక్కు—ఉత్తరదిక్కు. అశ్వినికి వెన్కలోనుండునది=బరణి.

(69) "అల్ల ఖేటకమును గూడ నైనఫలము."

గీ. పతి యిచట లేనివేళ రేపకడయందు
సర్పమణిఁ దెచ్చి తా నొమ్ముచక్కి నిడిన
సర్పణముసేతు గరుడ నీకధికభక్తి
నల్లఖేటకమును గూడ నైనఫలము.

నాథుఁ డింటలేని యీసమయమున సర్పమణిన్=భుజంగరత్నమును (జారనాయకుని) దెచ్చి తాన్- నొమ్మకడ నిడినయెడల, గరుడ=ఓవినాయక! (వి=పక్షులకు నాయక=ప్రభువా) నీకు అధికభక్తిన్ అల్లఖేటకమునుగూడన్, అల్ల=నారి, ఖేటకము=కేడము (డాలు) నారి కేడము నను రెండుపదములుంగూడినప్పుడు అయిన ఫలమును అనఁగా నారికేడమును=టెంకాయను నీకర్పణచేయుదును. భుజంగులు=సర్పములు జారులు. ఖేటకశబ్దమునుండి కేడెమైనదని యందురు. ఖేట కేడ కావచ్చును. నారికేడము డళలకు భేదము మాన్చిన నారికేళము కాఁగలదని సమర్థింపఁదగును.

(70) "అన్నను సవతి యని పోరునల్లె యయ్యెన్."

క. వెన్నుఁడు మోహినిగా నా
చున్నయెడన్ శివుఁడు చూచి సౌఖ్యముఁ దాఁబై
గొన్నఁ గని డెంద మోర్వక
యన్నను సవతి యని పోరునల్లె యయ్యెన్.

అన్నగారిని సవతి యని పోరుట యెంతైనఁ గలదా, కలదు. విష్ణుదేవుఁడు పార్వతికి అన్నవరుసవాఁడఁట. ఆవిష్ణువు మోహినివేషము వేసినపుడు శివుఁ డామోహినిని మోహింపఁగాఁ బార్వతి నాయన్నయే నాకు సవతి యయ్యెనని కలహించె నని చమత్కారము.

(71) "ఇనతనయునిఁ జూచి రాముఁ డిట్లని పలికెన్."

క. ఇనతనయుఁడు రామునిఁ గని
తనయన్నను నీవు గూల్చుదా రెట్లన్నన్
మును సాలమ్ములఁ గూలిచి
యినతనయునిఁ జూచి రాముఁ డిట్లని పలికెన్.

ఎట్లు నీవు వాలిని జంపెద వని సుగ్రీవుఁ డడిగిన ముందుగా నేడుసాలవృక్షములం గూల్చి, యినతనయునితో 'నిట్లు' అని రాముఁడు పలికె నని సమాధానము, అభినయ రూపమునఁ జెప్పినదట.

(72) "వజ్రము వెన్నక్కఁ గెంపువలెఁ గన్పించెన్"

క. వజ్రసమనాస వినుమిదె
వజ్రీడు మదాంధరిపుల మార్గాని పొడువన్
వజ్రముఖోల్లజముదాడిని
వజ్రము వెన్నక్కఁ గెంపువలెఁ గన్పించెన్.

ఒకశూరుఁడు =శత్రువులను జముదాడిచేఁ పొడుచునప్పుడది దూసి వెన్కకుఁజన వారిరొమ్ముదళ్లనుండి నెత్తురు కారెను. ఆనెత్తురుపూసికొని యాజముదాడి వజ్రము కెంపువలె నెఱ్ఱఁగఁ గనుపట్టెను. అని సమాధానము, జముదాడి వజ్రము=చివర, కొన.

(కఠినప్రాసశబ్దచిత్రాక్షరయతివంచనా సమస్య.)

(73) "గ్లావిమలాక్ష వేంకటనగాధ్యక్షా"

క. దిగ్గలనాకబరీధర
స్రగ్గాలితకీర్తిజాల సద్గుణశీలా
విగ్లపితరక్షమార్గాం
డగ్లావిమలాక్ష వేంకటనగాధ్యక్షా.

(74) "విధ్యండము లీక్షుకీతి విశ్రుతమయ్యెన్."

క. అధ్యాత్మవిద్య యుపనిష
దధ్యయనముఁ జేయఁ జేయు నభ్యాసము బయలై
సాధ్యంబైనను దలఁచిన
విధ్యండము లీక్షుకీతి విశ్రుత మయ్యెన్.

విధ్యండము=బ్రహ్మాండము. లీక్షుకీతిన్=ఈరుపవలెనే. ఈరనఁగాఁ బేనుగ్రుడ్డు.

అధ్యాత్మవిద్యాపరిశ్రమముచేసినవారికి బ్రహ్మాండము, ఈరుపవలె సూక్ష్మముగా గనపడు నని భావము.

కఠినప్రాస పునరుక్తరూపవిషమసమస్య.

(75) "గోగ్రణిగోఽగ్రణీగవాగ్రణియనియెన్."

క. అగ్రజ గోశబ్దముపై
నగ్రణిశబ్దంబు గూడ నదియె ట్లగుసం
ధిగ్రహణముఁ దెలుపు మనన్
గోగ్రణి గోఽగ్రణీ గవాగ్రణి యనియెన్.

(76) "గోఅగ్రణి నెక్కి శివుఁడు గొబ్బున వెడలెన్.

క. భో అచ్యుత భో బ్రహ్మన్
భో అంబరచారిణాంవిభో సర్వేదే
వా ఆయాతవ్యా యన
గోఅగ్రణినెక్కి శివుఁడు గొబ్బున వెడలెన్.

(77) బాహ్లీకహయమెక్కి రాజు పౌఁజుకువెడలెన్."

క. ప్రహ్లాదవరదుఁ గొల్వఁగ
నాహ్లాదము మానసంబునందు జనింపన్
బాహ్లీకరసవర్ణం బగు
బాహ్లీకహయ మెక్కి రాజు పౌఁజుకు వెడలెన్.

(78) "కహ్లారమరందమట్లు కలిగెఁ బల్కుల్"

క. బహ్లాయి తోఁచునట్టి రయొ
డహ్లాయులై పట్టి నిల్చడల్ గనుఁగొన్నన్
మేహ్లాదంటి నిఖాబురె
కహ్లారమరంద మట్లు కలిగెఁ బల్కుల్.

(79) "చందురులోఁ గందు మిగుల సమ్మదవృత్తిన్"

క. ఎందుకుఁ బలుమాటలు విరా
కిందఱును భ్రాంతియేల యీయింతిముఖం
బందము వేణే లే యల
చందురులోఁ గందు మిగుల సమ్మదవృత్తిన్.

ఇది అగోపనసమస్య. ఈయింతిముఖలక్షణము చంద్రునియందు కందుఁన్=చూచె దను కను(గొందును అని భావము, కాని చంద్రునిలో కందు=కళంకము అని కాదు.

(80) "దాన పులి మొన యమ్ము శాఖ తుద లని పలికెన్"

క. వనజాంబకుండు ననుఁగని
కినుకం గనలుచును గనులఁ గెంపు జనింపన్

వనతూఁపు లేసి రమ్మను
దోనపులి మొనయమ్మశాఖితుదలనిపలికెన్.

ఇది-అంతర్లాపిసమస్య-దోన, పులి, మొన, అమ్మ, శాఖి, ఈశబ్దములతుదలు, అంత్యాక్షరములు, నలినముఖి అనియగును. ఒక స్త్రీ తన చెలికత్తెను జూచి దానితో ఓనలినముఖి నన్ను మన్మథుఁడు రమ్మను మని పలికె నని భావము.

(81) "నారదవంద్య కాంతిజితనారద కౌఁగిలి నీయవేమిరా"

క. మదనుఁడు కోపముచేతం
గదనంబును జేయఁ దొడఁగెఁ గ్రక్కున నోనా
రద వంద్య కాంతిజితనా
రద కౌఁగిలి నీయవేమిరా యిది యేరా.

ఇది వృత్తగోపనము—ఉత్పలమాలవృత్తమువలె సమస్య కానిపించును, గాని, కందపద్యములో నిమిడిపోయినది.

(82) "కలిమిబలిమి ఫలముచలము కళుకుకులుకు కీవియీవి కలిగి మెలఁగి నీవలరుమీరా."

క. కలిమి బలిమి ఫలముచలము
కళుకు కులుకు కీవి యీవి గలిగి మెలఁగి నీ
వలరు మీకఁ బలుమఱు గలు
ములను గల కలికి ప్రతిదినము కరుణ సేతుర్.

ఇది వృత్తగోపనగతిభేదసమస్య.

(83) "అనఘులు హరిహరు లనయము దయచే ననుపఁ జెలువు గులుకును జగతిన్."

క. వనజాస్య వింటివా తెలి
యను నాయనఘులు హరిహరు లనయము దయచే
మనుపఁ జెలువు గులుకును జగ
తిని నాచెలువకును సాటి తెఱవలు గలరే.

ఇదియును వృత్తగోపనసమస్యయే. "అనఘులు హరిహరులనయముదయచే" నని మణిగణనికరముగా దోఁచును. కాని కందపద్యమే. అనఘులు హరిహరు లనయము దయచే

కాని మనుపఁ జెలువుగులుకును జగతిన్ అని మూలములో మణిగణనికరము రెండుచరణము లీఁబడినవి. కందపద్యములో కాని యను రెండక్షరములు తీసివైచిఁగాని సరిపోదు.

(84) "కలికీ నను(జూచి విడెము గైకొను మింకన్"

క. వలరాజు చేతికోలఁదిని
జలమున నాపైని బాణజాలము వేసెం
గలమాట చెప్పి తిప్పఁడె
కలికీ ననుఁజూచి విడెము గైకొను మింకన్.

(85) "బావిని బట్నములు దానిపైకడఁ గొండల్"

క. దేవర పరాకు వినుమిది
గో విద్యను నైంద్రజాలికుఁడు నేనని మా
యావిలసనమునఁ జూపెద
బావిని బట్నములు దానిపైకడఁ గొండల్.

(86) "ముక్కులు నాలుకలు మూఁడు పొలఁతికిఁ గంటిన్"

క. అక్కట యిదేమొ తెలియదు
నిక్కముపలెఁ దోఁచెఁ గలను నిన్నటిరేయిం
జెక్కులు పదారు నెనిమిది
ముక్కులు నాలుకలు మూఁడుపొలఁతికిఁగంటిన్.

(87) "విధవా నీమగఁడు నిండువేకటి గదవే"

క. విధురథసంబుద్ధి త్వదీ యధవుఁడుఁ బూర్ణమగుగర్భ మన్వాభిధచే
మధురాక్షీ తెలుపుమంటివి విధవా నీమగఁడు నిండువేకటి గదవే.

విధురథసంబుద్ధి=విధవా (వి=పక్షి, ధవ=ప్రభువు) గరుడ! త్వదీయధవుఁడు=నీమగఁడు. పూర్ణగర్భము=నిండువేకటి—అని క్రమాలంకారము-అన్వాభిధచే=మాఱుపేరులతో వచ్చినది. విధురథుఁ డనఁగా విష్ణురథుఁడు, గరుడుఁడు, గరుఁడునిసంబుద్ధి, విధవా! పక్షిరాట్!

(88) "చేతోజాతదవానలంబుడుపవే నీమాటి యీమాటికిన్
స్రోతస్సంధుల నంబుయంత్రనలికాతిప్రోద్దీతగేహాఘముల్
జ్ఞాతిశ్రీ దనలేన కిమ్మనెడి వాచారూఢి సత్యమ్ముగన్."

శా. జ్ఞాతిశ్చే దనలేనకిమ్మనెడి వాచాయుక్తి సత్యమ్ముగం
జేతోజాతదవానలం బుడుపవే సీమాటియామాటికిన్
స్రోతస్స్వాధుల నంబుయంత్రనతికృత్యోర్విద్గితగేయాఘముల్
రీతిందప్పెను మబ్బుగ్రమ్మె వెతలన్ శ్రీపుత్రు నన్ ద్రోయకే.

బ్రహ్మ సరస్వతిని బ్రార్థించెననుట. బ్రహ్మకు మన్మథుఁడు జ్ఞాతి యని-

(89) "చిటికెనవ్రేలియుంగరము చేడియ కొడ్డనమాయె భూవరా
కటకచరత్త్రరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలముం
గటకట దోసపం డినుపకట్లకుఁ దాఘునటే తలోదరీ."

చ. చిటికెనవ్రేలియుంగరము చేడియ కొడ్డనమాయె భూవరా
కటకట దోసపం డినుపకట్లకుఁ దాఘునఁటే తలోదరీ
కటకచరత్త్రరేణుకరకంపితసాలము శీతశైలమున్
ఝుటితిని గాంతు నేనని నిశాంగనతోడను దెల్పు వేగమే.

పార్వతి తనపుట్టినయింటిలో (హిమత్పర్వతమున)నుండి చెలికత్తెతో నాయకునికి వార్తయంపినది. ఆచెలి శంకరుం గని, భూవరా! పార్వతీదేవికిఁ జిటికెనవ్రేలియుంగరము ఒడ్డాణమాయె నని తను కార్శ్యముం దెలియఁజేయ, శివుఁడు, అనుశయమునొంది, తలోదరీ దోసపండు, ఇనుపకట్లకుఁ దాళునా, అనఁగాఁ, బార్వతి విరహవేదనకు సహించునా యతిశీఘ్రముగా వచ్చుచున్నాఁడనని చెప్పుమనియె నని భావము.

క. ఈకృతి యతికఠిన సమస్యాకృతిఁ జవివినను విన్న నఖిలార్థము లా
నేకృతికినైన శీఘ్రమె శ్రీకృతి విజ్ఞాతరయము బృహదంబదయన్.

గద్యము. ఇది శ్రీబృహదంబికా పాదారవిందనిరంతరసంసేవనావిశేషలబ్ధ మహాసామ్రాజ్య ధురంధర, సకలభూపాల సభాభాసుర యశోబంధుర, హనుమద్గరుడ మకరమత్స్య పతాకాది మహారాజలక్షణ నవవిధాంగ భేరీప్రముఖ నిఖిలవాద్యగంభీర నినాదశ్రవణమాత్రవిరోధి గర్వ నిర్భేదన విచక్షణ, పాండ్యభూపాల దక్షిణ బాహాయమాన సకలభూపాల సంస్తూయమాన, వాత్స్యాయన ప్రభృతి క్రుత్యంత పర్యంతరపరిచయ సముత్తేజిత ప్రతిభా విశేష ప్రబంధ శతసమానవచోనిర్జితాదిశేష, ఆకురచనీయ మధురాది కవితాధౌరేయ, కవిజనవిధేయ, రణరంగవిజయ రఘునాథ విజయరఘునాథ తొండమాన్ మహీనాథ తనూజ, రసికతాభినవభోజ కోటికులదీప శ్రీరాయరఘునాథ భూపప్రణీతంబైన కవిజనోజ్జీవనియను కావ్యంబునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.